

Rereading the Themes of Development in the Constitution and General Policies: A grounded theory Study (Strauss and Corbin Approach)

Kheir-o-llah Parvin* Vali Rostami**
Nader Mirzadeh Kouhshahi*** Ali Taheri****

Received: 2025/03/21

Accepted: 2025/09/22

Vol.6, No.23, Autumn 2025

Abstract

This research addresses the issue of fragmentation and lack of coherent formulation of the concept of "development" in the Iranian legal system. The main goal is to extract and systematize the key themes and theoretical perspectives governing development, focusing on the Constitution of the Islamic Republic of Iran and the general policies of the system. The present research has used a qualitative approach and data-based theorizing method. Specifically, the Strauss and Corbin structured coding model was used to analyze the content of the aforementioned documents. The data were collected through documentary study and, through three stages of coding, the concepts, categories, and relationships between them were identified and organized in the form of a paradigmatic model (including the central phenomenon, causal conditions, strategies, contextual and intervening conditions, and consequences). The findings of the analysis showed that "human growth" can be identified as the central phenomenon of development in the Constitution and the general policies of the system. This concept is rooted in the "dignity and high value of man" as the causal conditions. Key strategies for achieving this growth include government economic planning, meeting basic human needs (education, health, work, housing), fair and non-discriminatory distribution of resources based on talent, and governance based on public opinion and popular participation. This research provides a coherent framework from the perspective of the Iranian legal system towards development.

Keywords: Development, Constitution, General Policies, Legal System, Human Growth

Classification JEL: O10, O20, K10, H11, P48

* Professor, Department of Public Law, Faculty of Law and Political Science, University of Tehran, Tehran, Iran.

** Professor, Department of Public Law, Faculty of Law and Political Science, University of Tehran, Tehran, Iran.

*** Associate Professor, Department of Public Law, Faculty of Law and Political Science, University of Tehran, Tehran, Iran.

**** PhD Student in Public Law, Faculty of Law and Political Science, University of Tehran, Tehran, Iran (Corresponding Author). Email: Ali.tahery@ut.ac.ir

Extended abstract

1. Introduction

Iran's history of national planning is marked by two distinct eras: pre- and post-Islamic Revolution. From 1949 until 1979, the country's modernization efforts were structured through six legislated "Construction Plans". Although the sixth plan (1978-1982) was interrupted by the revolution, the preceding five were fully implemented. A key legislative milestone during this period was the Plan and Budget Law of 1972, which provided the first formal definition for these frameworks. It characterized the five-year plans as comprehensive documents focused primarily on economic and social development, with a strong emphasis on construction and financial resource allocation, reflecting the dominant global development paradigms of the time.

Following the 1979 Islamic Revolution, Iran experienced an eleven-year hiatus in formal development planning (1979-1989). This gap was a consequence of post-revolutionary transformations and the Iran-Iraq War, which precluded the passage of any new development legislation.

Systematic planning resumed in 1989 with the approval of the first post-revolutionary development plan. Since then, six consecutive plans have been formulated and executed, each titled the "Law on the Economic, Social, and Cultural Development Plan." This change in title signifies a conceptual shift towards a more holistic and multidimensional approach to development. These plans include the First (1989-1993), Second (1995-1999), Third (2000-2004), Fourth (2005-2010), Fifth (2011-2016), and the currently extended Sixth Plan (2017-present). At the time of this research, the Seventh Development Plan is undergoing its legislative process. This paper will analyze this historical trajectory by first stating the research problem and questions, then detailing its theoretical framework, methodology, and findings, and finally providing answers to the core questions.

2. Method

This study employs a qualitative approach, specifically utilizing the systematic Grounded Theory methodology developed by Strauss and Corbin. The primary objective is to formulate and extract the theoretical

perspective on "development" as embedded within the Iranian legal system.

Data for this research were gathered through a documentary analysis of foundational legal texts, namely the Constitution of the Islamic Republic of Iran and the General Policies of the System. The data analysis was conducted through the three-phase coding procedure prescribed by the model:

1. Open Coding: Initial concepts, themes, and categories related to development were identified and extracted from the source documents.
2. Axial Coding: The extracted categories were systematically interconnected, establishing relationships between a central phenomenon and its subcategories.
3. Selective Coding: In the final stage, the findings were integrated to form a cohesive theoretical framework, unifying the categories around a core concept.

This process culminates in the construction of Strauss and Corbin's paradigmatic model. This model systematically maps out the central phenomenon ("development") by identifying its causal conditions, contextual and intervening factors, the strategies for addressing it, and its ultimate consequences. This structured methodology facilitates a deep and coherent understanding of how development is conceptualized within Iran's primary legal documents.

3. Results and Discussion

The analysis of Iran's foundational legal documents—the Constitution and the General Policies of the System—reveals a distinct, human-centric paradigm for national development. The findings indicate that the central phenomenon, or core category, of this development model is human flourishing (*roshd-e ensan*), understood as the holistic advancement of individuals' material, moral, and spiritual capacities. This focus is anchored in the foundational principle of the inherent dignity and value of human beings.

To operationalize this vision, the legal framework proposes several key strategies. These include: respecting development-oriented property rights, affirming the state's responsibility for fostering human growth, ensuring the government provides for citizens' needs, and basing

governance on the public will. Further strategies involve pursuing rapid economic growth, reducing direct state enterprise and intervention (tasaddi-gari), and achieving national self-sufficiency to avoid external dependency.

Crucially, these strategies must be implemented within a specific set of contextual and intervening conditions that ensure balanced and just development. These qualifiers include: the non-discriminatory distribution of resources according to regional needs and potential, the subordination of economic targets to humanistic goals, and the recognition that freedom and independence are inseparable. Other vital conditions are family-centric planning, adherence to sustainability principles, and the simultaneous pursuit of both economic and social progress.

The anticipated outcomes of this comprehensive approach are profound. By adhering to these strategies and conditions, the framework aims to achieve: the establishment of a just society where rights are valued, the creation of public welfare and the eradication of poverty, and the realization of a unique Islamic-Iranian model of development. Further consequences include a secure society, the fulfillment of individual needs while preserving liberty, and the formation of an independent, free, and exemplary Islamic community (Oswah), all under the overarching principle of the rule of justice.

4. Conclusion

Based on Iran's legal framework, the central tenet of development is human flourishing (roshd-e ensan), a concept rooted in the inherent dignity of the individual. This model posits that development is not merely economic but comprehensive and sustainable, encompassing social and cultural dimensions, with the economy viewed as a means rather than an ultimate goal. All development initiatives must align with Islamic principles.

The framework upholds popular sovereignty, responsible freedom, and the inseparability of liberty and independence, uniquely framing justice, freedom, and independence as co-equal rights. Justice is considered a prerequisite for growth, and the family unit is the cornerstone of societal planning.

While the state is responsible for facilitating human growth and meeting citizens' needs, it is encouraged to reduce direct economic intervention. Key strategies include promoting a knowledge-based economy, self-sufficiency, and ensuring the non-discriminatory distribution of resources.

The ultimate vision is to create an exemplary society (Oswah): a just, secure, and independent community where poverty is eradicated, human needs are met with dignity, and a distinct Islamic-Iranian model of development is realized.

Funding

There is no funding support.

Conflicts of Interest Authors

The authors declare no conflict of interest.

Authors' Contribution

The authors contributed to the conceptualization and writing of the article. All of the authors approved the content of the manuscript and agreed on all aspects of the work.

Acknowledgments

The authors express their gratitude to the journal officials and referees.

بازخوانی مضامین توسعه در قانون اساسی و سیاست‌های کلی نظام: مطالعه‌ای داده بنیاد (رویکرد اشتراوس و کوربین)

خیراله پروین*

ولی رستمی**

نادر میرزاده کوهشاهی***

علی طاهری****

سال ششم، شماره ۲۳، پاییز ۱۴۰۴ تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۱/۰۱ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۶/۳۱

چکیده

این پژوهش به مسئله پراکندگی و فقدان صورت‌بندی منسجم مفهوم «توسعه» در نظام حقوقی ایران می‌پردازد. هدف اصلی، استخراج و نظام‌مندسازی مضامین کلیدی و دیدگاه نظری حاکم بر توسعه با تمرکز بر قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران و سیاست‌های کلی نظام است. پژوهش حاضر از رویکرد کیفی و روش نظریه‌پردازی داده‌بنیاد بهره برده است. به‌طور مشخص، برای تحلیل محتوای اسناد مذکور از الگوی ساختارمند کدگذاری اشتراوس و کوربین استفاده شده است. داده‌ها از طریق مطالعه اسنادی، گردآوری و طی مراحل سه‌گانه کدگذاری، مفاهیم، مقوله‌ها و روابط بین آنها شناسایی و در قالب الگوی پارادایمی (شامل پدیده‌محوری، شرایط علی، راهبردها، شرایط زمینه‌ای و مداخله‌گر و پیامدها) سازمان‌دهی شدند. یافته‌های تحلیل نشان داد که «رشد انسان» به‌عنوان پدیده محوری توسعه در قانون اساسی و سیاست‌های کلی نظام قابل شناسایی است. این مفهوم ریشه در «کرامت و ارزش والای انسان» به‌عنوان شرایط علی دارد. راهبردهای کلیدی برای تحقق این رشد، شامل برنامه‌ریزی اقتصادی دولت، تأمین نیازهای اساسی انسان (آموزش، بهداشت، کار، مسکن)، توزیع عادلانه و غیرتبعیض‌آمیز امکانات با توجه به استعدادها و اداره امور کشور با اتکاء به آرای عمومی و مشارکت مردمی است. این پژوهش چارچوبی منسجم از دیدگاه نظام حقوقی ایران به توسعه ارائه می‌دهد.

واژه‌های کلیدی: توسعه، قانون اساسی، سیاست‌های کلی، نظام حقوقی، رشد انسان‌ها

* استاد، گروه حقوق عمومی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه تهران، شهر تهران، ایران.

** استاد، گروه حقوق عمومی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه تهران، شهر تهران، ایران.

*** دانشیار، گروه حقوق عمومی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه تهران، شهر تهران، ایران.

**** دانشجوی دکتری حقوق عمومی، گروه حقوق عمومی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه تهران، شهر تهران، ایران، (نویسنده مسئول).

مقدمه

از سال ۱۳۲۸ تا پیروزی انقلاب اسلامی، قوانینی درباره توسعه، در قالب شش برنامه عمرانی به تصویب رسیده است. البته برنامه ششم که برای سال‌های ۱۳۵۷ تا ۱۳۶۱ به تصویب رسیده بود، با اوج گرفتن انقلاب اسلامی در سال ۱۳۵۷ متوقف شده و اجرا نشده است (رستمی و قهوه‌چیان، ۱۳۹۶: ۳۱۶). تصویب و اجرای قوانین برنامه در حالی بود که تا قبل از تصویب قانون برنامه و بودجه کشور در سال ۱۳۵۱، ابهاماتی در خصوص تعریف و فرآیندهای تصویب قوانین برنامه وجود داشت که با تصویب قانون برنامه و بودجه کشور، برخی از مشخصات، از جمله تعریف این قوانین مشخص شد. ماده (۱) این قانون با توجه به رویکردهای روز جهان در خصوص توسعه که بیشتر معطوف به حوزه‌های عمرانی و اقتصادی بود (طحان نظیف و هادی‌زاده، ۱۳۹۷: ۱۰۵)، در مقام تعریف «برنامه عمرانی پنج‌ساله» برآمد. به موجب ماده مذکور، قانون برنامه عمرانی پنج‌ساله «برنامه جامعی است که برای مدت پنج‌سال تنظیم و به تصویب مجلسین می‌رسد و ضمن آن، هدف‌ها و سیاست‌های توسعه اقتصادی و اجتماعی طی همان مدت مشخص می‌شود. در این برنامه، تمامی منابع مالی دولت و همچنین منابعی که از طرف شرکت‌های دولتی و بخش خصوصی صرف عملیات عمرانی می‌شود، از یک طرف و اعتبارات جاری و عمرانی دولت و هزینه‌های عمرانی شرکت‌های دولتی و بخش خصوصی از طرف دیگر، جهت وصول به هدف‌های مذکور پیش‌بینی می‌شود».

در حال حاضر نیز «قوانین برنامه پنج‌ساله توسعه» به عنوان قوانین میان‌مدت و جایگزین «قوانین برنامه عمرانی پنج‌ساله» محسوب می‌شوند (ابریشمی راد و کدخدامرادی، ۱۴۰۱: ۳۴۸). به عبارت دیگر، پنج برنامه عمرانی از قبیل برنامه عمرانی هفت‌ساله اول ۱۳۳۳-۱۳۲۷، برنامه عمرانی هفت‌ساله دوم ۱۳۴۱-۱۳۳۴، برنامه سوم عمرانی ۱۳۴۶-۱۳۴۲، برنامه چهارم عمرانی ۱۳۵۱-۱۳۴۷ و برنامه پنجم عمرانی کشور (تجدید نظر شده) ۱۳۵۶-۱۳۵۲، همگی از برنامه‌های عمرانی مصوب در رژیم پیشین بوده‌اند که اجرا شده‌اند. بعد از پیروزی انقلاب اسلامی و استقرار نظام جمهوری اسلامی، ایران از سال ۱۳۵۷ تا سال ۱۳۶۸ که یازده سال از پیروزی انقلاب می‌گذشت، به واسطه تحولات پس از انقلاب و جنگ تحمیلی، سند مدون برنامه توسعه نداشت و لویح توسعه در این مدت به دلایل گوناگون به تصویب مجلس

نرسید. سرانجام در ۱۳۶۸/۱۱/۱۱ اولین برنامه توسعه ایران تهیه شد. پس از آن تاکنون شش برنامه توسعه تدوین، تصویب و اجرا شدند و در زمان نگارش رساله حاضر، برنامه هفتم در حال گذراندن سیر تدوین و تصویب خود است. برنامه اول توسعه (۱۳۷۲-۱۳۶۸)، برنامه دوم توسعه (۱۳۷۸-۱۳۷۴)، برنامه سوم توسعه (۱۳۷۹-۱۳۸۳)، برنامه چهارم توسعه (۱۳۸۹-۱۳۸۴)، برنامه پنجم توسعه (۱۳۹۵-۱۳۹۰) و برنامه ششم توسعه (۱۳۹۶) که تاکنون تمدید شده‌اند؛ با عناوین مشابه «قانون برنامه توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران» به تصویب مجلس شورای اسلامی رسیده‌اند. در ادامه، ابتدا مسئله پژوهش حاضر و پرسش‌های اصلی و فرعی بیان می‌شود و سپس توضیحاتی درباره مبانی نظری و روش پژوهش و یافته‌ها ارائه شده و در نهایت نیز پاسخ پرسش‌های پژوهش با استفاده از یافته‌ها مرور شده است.

بیان مسئله و پرسش‌های پژوهش

یکی از ویژگی‌های نظام حقوقی جمهوری اسلامی که در دسته نظام‌های حقوقی نوشته قرار دارد، پراکندگی احکام، قوانین و مقررات درباره یک موضوع یا مقوله مشخص است. برای مثال، در مقوله توسعه، ما شاهد قوانین و مقررات پراکنده‌ای هستیم که بعضی از آنها در ضمن یک سند، بیان‌کننده حکم یا دیدگاهی در باب توسعه است و تاکنون به صورت یک نظریه منسجم و جامع صورت‌بندی نشده است. به عبارت دیگر، این پرسش که مضامین کلیدی و مهم نظام حقوقی کشور درباره توسعه چیست، تاکنون پاسخ منسجم و صورت‌بندی‌شده‌ای پیدا نکرده است؛ هرچند برخی جنبه‌ها در اسنادی نظیر چشم‌انداز بیست‌ساله کشور مورد اشاره قرار گرفته است؛ اما برای مثال، درباره راهبردهای توسعه یا نقش دولت در توسعه در اسناد دیگر، مطالبی مورد اشاره قرار نگرفته است؛ لذا به نظر می‌رسد مفاهیم، اصول، اهداف، کنش‌ها و راهبردهای توسعه در اسناد مختلفی چون قانون اساسی، سیاست‌های کلی نظام و سند چشم‌انداز بیست‌ساله به صورت پراکنده یافت می‌شوند. این پراکندگی منجر به آن شده است که تاکنون یک «نظریه توسعه» منسجم و صورت‌بندی‌شده مستند به نظام حقوقی کشور، ارائه نشده باشد. شاید مهم‌ترین قانون مرتبط با ماده ۱، قانون برنامه و بودجه کشور، مصوب ۱۳۵۱ است که در آن در بندهای ۲ و ۳ و ۴ به تعریف برنامه درازمدت عمرانی پنج‌ساله و سالانه پرداخته است و اشاره داشته

است که منظور از برنامه درازمدت، برنامه‌ای است که ضمن آن، توسعه اقتصادی و اجتماعی برای یک دوره ده‌ساله یا طولانی‌تر به‌عنوان راهنمای برنامه‌ریزی‌های پنج‌ساله پیش‌بینی می‌شود. برنامه عمرانی پنج‌ساله را نیز برنامه جامع معرفی می‌کند که ضمن آن، هدف‌ها و سیاست‌های توسعه اقتصادی و اجتماعی طی همان مدت مشخص می‌شود؛ برنامه‌ای که ضمن آن، هدف‌های مشخص و عملیات اجرایی سالانه هر دستگاه اجرایی همراه با اعتبار موردنیاز در قالب هدف‌ها و سیاست‌های مندرج در برنامه عمرانی پنج‌ساله تعیین می‌شود، برنامه سالانه نامیده شده است. به‌غیراز آن، در سند چشم‌انداز نیز که در حکم سیاست‌های کلی نظام است، ویژگی‌هایی در ابعاد مختلف برای جامعه ایرانی در افق ۱۴۰۴ ترسیم شده است که می‌توان برخی دلالت‌ها درباره اهداف و راهبردهای توسعه را از آن برداشت کرد.

چون در سلسله‌مراتب هنجارهای حقوقی کشور، سیاست‌های کلی نظام مادون قانون اساسی قرار می‌گیرد و در مواردی تبیین‌کننده آن است، برای شناسایی مفاهیم، راهبردها، شرایط زمینه‌ای و سایر مضامین کلیدی مرتبط با توسعه در نظام حقوقی کشور، کافی است به بررسی قانون اساسی و سیاست‌های کلی نظام یا آنچه در حکم سیاست کلی است، بپردازیم؛ زیرا از یک‌سو مضامین آنها بر برنامه‌های توسعه و سایر قوانین و مقررات مربوطه سیطره دارد و دوم، طبق رویه جاری، برنامه توسعه باید مطابق با سیاست‌هایی باشد که رهبری پس از مشورت با مجمع تشخیص مصلحت نظام، تصویب و ابلاغ می‌کند (نیکونهاد و موسوی، ۱۳۹۷: ۲۳)؛ همچنین برنامه‌های توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران در زمره برنامه‌های میان‌مدت در مسائل کلان کشور هستند؛ برنامه‌هایی که حسب رویه اساسی موجود، مطابق با سیاست‌های کلی ابلاغی از سوی رهبری تدوین می‌شوند (نیکونهاد و موسوی، ۱۳۹۷: ۲۵). سوم، ماهیت برنامه‌ای آنها موجب می‌شود تا شاهد تأسیس مضمون کلیدی و نظری جدیدی در آنها نباشیم؛ ضمن آنکه ماهیت موقتی و برنامه‌ای قوانین توسعه پنج‌ساله بر ضرورت رجوع به اسناد پایدارتر و بنیادین‌تر برای استخراج چارچوب نظری توسعه تأکید می‌کند.

براین‌اساس می‌توان گفت در نظام حقوقی ایران که قانون اساسی در رأس سلسله‌مراتب هنجارهای حقوقی‌اش قرار دارد، هنوز مطالعه یا پژوهشی درباره نظریه توسعه برآمده از قانون اساسی و سیاست‌های کلی نظام یا مضامین کلیدی توسعه

مستند به آنها، صورت نگرفته است؛ هرچند درباره ابعادی از توسعه، نظیر توسعه سیاسی یا توسعه پایدار از منظر قانون اساسی، پژوهش‌هایی صورت گرفته است. باتوجه به ماهیت کیفی و اکتشافی پژوهش، به جای فرضیه می‌توان انتظارات پژوهش را مطرح کرد؛ زیرا این پژوهش باتوجه به هدف خود؛ یعنی استخراج و صورت‌بندی مضامین کلیدی و دیدگاه نظری از دل متون حقوقی و استفاده از روش کیفی (نظریه‌پردازی داده‌بنیاد)، فاقد فرضیه‌های کمی و آزمون‌پذیر به معنای رایج است. با این حال، انتظار می‌رود مفهوم توسعه در قانون اساسی و سیاست‌های کلی، ابعادی فراتر از رشد تنها اقتصادی داشته باشد و شامل جنبه‌های انسانی، فرهنگی، اجتماعی، سیاسی و معنوی با تأکید بر ارزش‌های اسلامی شود. پیش‌بینی می‌شود اصولی چون عدالت‌محوری، کرامت انسانی، استقلال، خودکفایی و مشارکت مردمی، مؤلفه‌های کلیدی‌ای در نظریه توسعه مستخرج از این اسناد باشند. انتظار می‌رود میان مفاد قانون اساسی به‌عنوان سند مادر و سیاست‌های کلی به‌عنوان اسناد راهبردی، هم‌سویی و ارتباط مفهومی قابل توجهی در زمینه توسعه وجود داشته باشد؛ هرچند ممکن است سیاست‌های کلی جنبه‌های عملیاتی‌تر و زمان‌مندتری را پوشش دهند.

باتوجه به مطالب ذکرشده می‌توان گفت پرسش اصلی پژوهش حاضر عبارت است از اینکه مضامین کلیدی نظام حقوقی جمهوری اسلامی ایران با تأکید بر قانون اساسی و سیاست‌های کلی نظام درباره توسعه چیست و چگونه می‌توان آن را صورت‌بندی کرد؟

همچنین پرسش‌های فرعی عبارتند از:

۱. مفهوم محوری و تعریف توسعه از منظر قانون اساسی و سیاست‌های کلی نظام چیست؟
۲. مبانی، ارزش‌ها و شرایط علی (براساس مدل اشتراوس و کوربین) که زیربنای نگرش به توسعه در این اسناد را تشکیل می‌دهند، کدامند؟
۳. قانون اساسی و سیاست‌های کلی چه راهبردها و کنش‌هایی را برای دستیابی به توسعه مطلوب پیشنهاد می‌کنند؟
۴. چه شرایط زمینه‌ای و مداخله‌گری بر تحقق این راهبردها در چارچوب این اسناد تأثیرگذارند؟

۵. پیامدهای موردانتظار از اجرای الگوی توسعه مستخرج از قانون اساسی و سیاست‌های کلی چیست؟

مبانی نظری

این پژوهش در چارچوب نظری حقوق عمومی و با تأکید بر تحلیل اسناد حقوقی بنیادین نظام جمهوری اسلامی ایران انجام می‌شود. مبانی نظری اصلی این تحقیق بر دو ستون استوار است:

۱. نظریه سلسله‌مراتب هنجارهای حقوقی: این نظریه که در نظام حقوقی نوشته ایران پذیرفته شده است، قانون اساسی را در رأس هرم هنجارها قرار می‌دهد و سایر قوانین و مقررات، از جمله سیاست‌های کلی نظام و قوانین برنامه‌های توسعه، باید در چارچوب و بدون مغایرت با اصول و اهداف قانون اساسی باشند. سیاست‌های کلی نیز به‌نوبه خود، راهنمای تدوین قوانین عادی و برنامه‌های توسعه محسوب می‌شوند. این چارچوب، اهمیت تحلیل قانون اساسی و سیاست‌های کلی برای فهم مبانی توسعه در نظام حقوقی را روشن می‌سازد.

۲. نظریه‌پردازی داده‌بنیاد^۱ با الگوی اشتراوس و کوربین^۲: چون هدف پژوهش، صورت‌بندی یک دیدگاه نظری منسجم از دل متون پراکنده حقوقی است، از روش‌شناسی و الگوی مفهومی نظریه‌پردازی داده‌بنیاد؛ به‌ویژه مدل نظام‌مند اشتراوس و کوربین (شامل شناسایی پدیده محوری، شرایط علی، شرایط زمینه‌ای، شرایط مداخله‌گر، راهبردها/کنش‌ها و پیامدها) به‌عنوان چارچوب اصلی تحلیل و سازمان‌دهی یافته‌ها استفاده می‌شود. این الگو به پژوهشگر امکان می‌دهد تا به‌شیوه‌ای نظام‌مند، مفاهیم و مضامین مرتبط با توسعه را از متون قانونی استخراج کرده و ارتباطات میان آنها را در قالب یک مدل نظری منسجم، صورت‌بندی کند. در این پژوهش، مفهوم محوری «توسعه» نه براساس یک نظریه توسعه از پیش تعیین‌شده (مانند نوسازی، وابستگی و...)؛ بلکه به‌صورت استقرایی و براساس مضامین یافت‌شده در خود متون قانون اساسی و سیاست‌های کلی، تعریف و تحلیل می‌شود.

۱. Grounded Theory

۲. Strauss & Corbin

مروری بر ادبیات تحقیق

سابقه برنامه‌ریزی توسعه در ایران به لحاظ قانونی به تصویب قوانین برنامه‌های عمرانی و توسعه بازمی‌گردد (رستمی و قهوه‌چیان، ۱۳۹۶؛ ابریشمی‌راد و کدخدامرادی، ۱۴۰۱). این قوانین، به‌ویژه در دوران اولیه، به‌طور عمده بر جنبه‌های عمرانی و اقتصادی توسعه متمرکز بودند (طحان نظیف و هادی‌زاده، ۱۳۹۷). پس از انقلاب اسلامی نیز تدوین و اجرای برنامه‌های توسعه پنج‌ساله ادامه یافته است که این برنامه‌ها ماهیتی میان‌مدت، موقتی و در راستای نیل به توسعه دارند (نیکونهاد و موسوی، ۱۳۹۷؛ ابریشمی‌راد و کدخدامرادی، ۱۴۰۰).

با وجود این سابقه، پژوهش‌های اندکی به‌صورت مشخص به تحلیل مفهوم، مضامین و استخراج دیدگاه نظری درباره «توسعه» از منظر اسناد بالادستی نظام حقوقی ایران پرداخته‌اند. برخی مطالعات به ابعاد خاصی از توسعه در قانون اساسی توجه کرده‌اند. در ادامه، برخی از پژوهش‌های مرتبط مرور شده‌اند.

کاتوزیان (۱۹۹۵) در پژوهشی به بررسی مسائل و موانع توسعه سیاسی پرداخته است و چنین نتیجه گرفته که کاستی در حاکمیت قانون از جمله مهمترین موانع در مقابل توسعه سیاسی به‌شمار می‌رود.

موسوی (۱۳۸۵) در پژوهشی با عنوان «جایگاه توسعه اجتماعی در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران» به این پرسش پاسخ داده است که آیا الزامات و مبانی قانونی لازم برای توسعه اجتماعی در قانون اساسی پیش‌بینی شده است یا خیر و نتیجه گرفته است که حقوق اجتماعی و مدنی همراه با ضمانت اجرایی‌ها نه‌تنها در قانون اساسی پیش‌بینی شده است؛ بلکه فراتر از آن، وظایف و نقش مؤلفه‌های ابزاری دولتی و غیردولتی نیز مورد توجه قرار گرفته است.

پيله‌فروش (۱۳۹۴) الگوی توسعه اقتصادی را در قانون اساسی بررسی کرده و سایر جنبه‌های توسعه، نظیر توسعه اجتماعی، فرهنگی و سیاسی را چندان مورد توجه قرار نداده است. همچنین سایر اسناد، نظیر سیاست‌های کلی نظام، در محدوده این پژوهش قرار نداشته است.

پورکیانی، زرگر و ملکی (۱۳۹۴) به بررسی تطبیقی میان مبانی نظری مدیریت توسعه اقتصادی در کشورهای توسعه‌یافته با قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران

پرداخته‌اند و با بررسی عوامل توسعه اقتصادی در غرب و مبانی هستی‌شناسی، انسان‌شناسی، جامعه‌شناسی، سیاسی و اقتصادی آن، به‌دنبال ارائه یک الگوی توسعه اقتصادی مبتنی بر دیدگاه اسلام بوده‌اند که رشد، عدالت، پایداری و کارآیی را در نظر بگیرد. هدف نهایی آنها نیز شناخت مبانی نظری توسعه اقتصادی در غرب و بهره‌گیری از نکات مثبت آن با توجه به مبانی اقتصادی اسلام بوده است.

بهمن و جعفری‌نژاد (۱۳۹۶) در مطالعه‌ای ضمن مقایسه جایگاه عدالت در الگوی اسلامی-ایرانی پیشرفت با الگوهای غربی توسعه، وجوه تمایز عدالت در الگوی اسلامی-ایرانی، پیشرفت با الگوهای غربی توسعه را مورد کنکاش قرار داده‌اند. رستمی و ابراهیمی (۱۳۹۷) پژوهش خود را به واکاوی نسبت میان قانون اساسی و برنامه‌ریزی اختصاص داده‌اند و فقدان ارتباط منطقی میان آنها را به‌عنوان یکی از مشکلات توسعه‌نیافتگی مطرح کرده‌اند.

دبیرنیا (۱۳۹۸) به بررسی جایگاه قوانین برنامه توسعه در قانون اساسی ایران پرداخته و از آن، دلالت‌هایی را برای برنامه‌ریزی قوه قضائیه استخراج کرده است. نصر اصفهانی، معصومی‌نیا و منتظر (۱۳۹۸) به بررسی و نقد «سند الگوی پایه اسلامی ایرانی پیشرفت» پرداخته‌اند و نقدهای مربوط به فرآیند تدوین و محتوای سند را در سه بخش: کاستی‌های پیش‌از تدوین، اشکالات در روند تدوین و امکان‌پذیری اجرا، بررسی کرده‌اند و نتیجه گرفته‌اند که در فرآیند تهیه سند، حداقل ۴۹ مورد کاستی، اشکال و خطا وجود دارد که اجراپذیری آن را با تردید مواجه ساخته است.

شاه‌علی، اسدی و سلیم‌بیگی (۱۳۹۹) تنها مضامین مرتبط با توسعه سیاسی در قانون اساسی را استخراج کرده‌اند.

طلابکی (۱۳۹۹) در پژوهشی باعنوان بررسی و نقد سند الگوی پایه اسلامی ایرانی پیشرفت، مدعی است که سند الگو به دلیل وجود آسیب‌ها و نقاط خلأ جدی‌ای در بخش‌های مختلف آن، از جمله شباهت ساختاری و محتوایی با سیاست‌های کلی و عدم ابتکار در ارائه ادبیات متناسب با الگو به‌عنوان سند انتظار، نداشتن ارتباط و تناظر با مبانی، آرمان، رسالت و افق ترسیم‌شده در قانون اساسی، عدم توجه به اقتضائات تدوین و اعمال سند در چارچوب دولت اسلامی، عدم ترسیم

ابعاد نظام اسلامی مطلوب محقق‌کننده و پیشران سند، عدم تبیین چارچوب جامعه اسلامی به‌عنوان مقدمه ایجاد تمدن نوین اسلامی و عدم تبیین مفاهیم حقوقی نیازمند تحول بنیادین، از جمله تغییر ادبیات، تعریف مفاهیم از منظر حقوق اسلامی، تبیین ارتباط با سایر اسناد حقوقی، حذف بخش تدابیر (واگذاری آن به سیاست‌های کلی) و... با تکیه بر فقه نظام و دانش حقوق اساسی است.

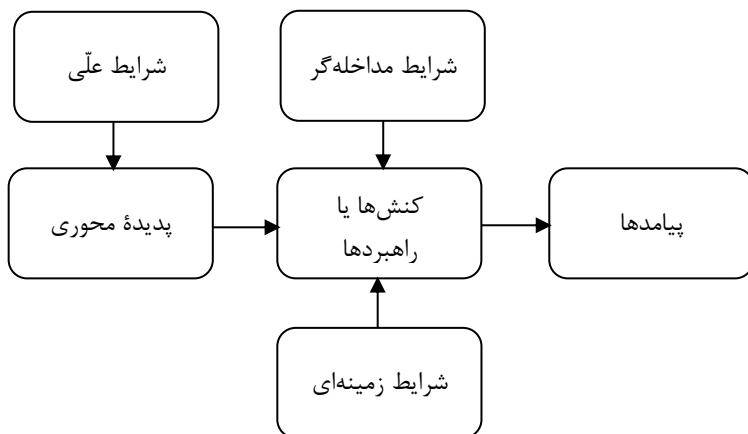
رحمت‌اللهی، عبدالمحمدی و حبیب‌نژاد (۱۴۰۱)، در مطالعه‌ای به بررسی تطبیقی مفهوم رشد انسانی در قانون اساسی ایران و آلمان پرداخته‌اند و نتیجه گرفته‌اند که در قانون اساسی ایران، اقتصاد به‌عنوان وسیله‌ای برای دستیابی به «رشد» و تکامل معنوی و حقیقی انسان در نظر گرفته شده و کرامت انسانی در اولویت قرار دارد و در قانون اساسی آلمان نیز انسان موجودی معنوی-اخلاقی با مسئولیت‌پذیری در نظر گرفته شده و بر رشد آزادانه شخصیت تأکید می‌شود که با اهداف قانون اساسی ایران هم‌راستا است.

امین کدوسرای (۱۴۰۲) به تبیین نقش قانون اساسی در توسعه اقتصادی و شکل‌دهی به نگرش حاکمیت به مسئله اقتصاد توجه نشان داده است. صانعی (۱۴۰۳) در پژوهشی به تحلیل اقتصادی برنامه‌ریزی توسعه در نظام حقوقی جمهوری اسلامی ایران پرداخته است و در آن، روش‌ها و ابزارهای اقتصادی برای بررسی و طراحی برنامه‌ریزی مطلوب جهت نیل به توسعه را مورد بررسی قرار داده است.

با این حال، مروری بر ادبیات نشان می‌دهد که پژوهشی جامعی که به‌صورت نظام‌مند و با استفاده از یک چارچوب تحلیلی مشخص (مانند الگوی اشتراوس و کوربین) به استخراج و صورت‌بندی مضامین کلیدی یا یک دیدگاه نظری یکپارچه از دل مجموعه قانون اساسی و سیاست‌های کلی نظام پردازد، انجام نشده است. اغلب پژوهش‌ها یا بر یک بُعد خاص از توسعه (مانند سیاسی یا اقتصادی) متمرکز بوده‌اند یا تنها به قوانین برنامه پرداخته‌اند و یا فاقد یک چارچوب نظری منسجم برای تحلیل بوده‌اند. پژوهش حاضر درصدد است با تمرکز هم‌زمان بر قانون اساسی و سیاست‌های کلی و با به‌کارگیری روش تحلیل مضمون و الگوی نظریه‌پردازی داده‌بنیاد، این شکاف پژوهشی را پر کرده و به صورت‌بندی منسجم‌تری از نظریه توسعه در نظام حقوقی ایران کمک کند.

روش‌شناسی و روش تحقیق

در این پژوهش برای صورت‌بندی مضامین کلیدی مهم و استخراج دیدگاه نظری نظام حقوقی کشور دربارهٔ توسعه، برای نظریه‌پردازی از الگوی ساختارمند اشتراوس و کوربین استفاده شده است. توضیح آنکه در روش‌های رایج تحلیل مضامین معمولاً از روش استقرایی استفاده می‌شود؛ لکن در تحلیل مضامین به شیوهٔ قیاسی، پژوهشگر براساس علاقهٔ نظری یا یک تئوری یا چارچوب از قبل مشخص، اقدام به جمع‌آوری و سازمان‌دهی مضامین می‌کند. چون اشتراوس و کوربین در روش‌شان که به نظریه‌پردازی داده‌بنیاد مشهور است، الگویی نظام‌مند برای شناسایی و دسته‌بندی مقوله‌ها ارائه کرده‌اند، می‌توان از این الگو برای صورت‌بندی مفاهیم، زمینه‌ها، راهبردها، دلایل و پیامدهای ذکرشده برای توسعه در قانون اساسی و سیاست‌های کلی نظام استفاده کرد. اشتراوس و کوربین پیشنهاد می‌کنند، پژوهشگران پس از نمونه‌گیری نظری و جمع‌آوری اسناد و مدارک قابل مطالعه و شناسایی مضامین و مفاهیم و دسته‌بندی آنها براساس ویژگی‌های مشترک و برچسب‌گذاری‌های جدید برای هر دسته از مفاهیم که تحت عنوان کدگذاری باز و محوری عنوان شده است، مقوله‌ها را به صورت انتخابی و در قالب یک ساختار پیشنهادی که به آن الگوی کدگذاری می‌گویند، دسته‌بندی کنند. درحقیقت، پژوهشگر، مقوله یا پدیدهٔ مرکزی مورد بررسی را مشخص کرده و مقوله‌های دیگر را در قالب شرایط علی، راهبردها، شرایط زمینه‌ای و مداخله‌گر و پیامدها، سازمان‌دهی می‌کند. در تصویر بالا این چارچوب نشان داده شده است:

در این الگو، مقصود از پدیده محوری، مسئله یا مقوله اصلی است که اساس پژوهش را ایجاد می‌کند. شرایط علی، مجموعه علل و عواملی هستند که پدیده محوری را ایجاد می‌کنند. راهبردها اشاره به کنش‌های متقابلی دارد که برای مدیریت، برخورد و پاسخ به پدیده محوری انجام می‌شوند. شرایط زمینه‌ای دلالت بر شرایط خاصی دارد که بر راهبردها تأثیر می‌گذارند و حکایت از نحوه شکل‌گیری، نشانه‌ها و ابعاد پدیده محوری دارند. شرایط مداخله‌گر نیز نشان‌دهنده تسهیل‌گرها یا موانع تحقق راهبردها است و در نهایت اینکه پیامدها به خروجی‌ها، نتایج یا ره‌آورد به‌کار بستن راهبردها و اثری که در نهایت از استخدام راهبردها حاصل خواهد شد، اشاره دارد.

براین اساس، می‌توان گفت این پژوهش با هدف صورت‌بندی مضامین کلیدی و استخراج دیدگاه نظری نظام حقوقی کشور درباره مفهوم «توسعه»، از رویکرد کیفی و روش نظریه‌پردازی داده‌بنیاد بهره برده است. برای تحلیل داده‌ها و دستیابی به یک چارچوب نظری منسجم، به‌طور مشخص از الگوی ساختارمند کدگذاری اشتراوس و کوربین استفاده شده است.

گردآوری داده‌ها: داده‌های این پژوهش از طریق مطالعه و بررسی اسنادی متون اصلی نظام حقوقی کشور، شامل قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران و سیاست‌های کلی نظام جمع‌آوری شده است. تمرکز بر این اسناد به‌منظور شناسایی مفاهیم، اصول و جهت‌گیری‌های بنیادین مرتبط با مقوله توسعه در چارچوب حقوقی کشور بوده است.

تجزیه و تحلیل داده‌ها: تحلیل داده‌ها براساس مراحل سه‌گانه کدگذاری در الگوی اشتراوس و کوربین صورت پذیرفته است:

۱. کدگذاری باز: در این مرحله، متن اسناد به‌دقت مطالعه و مفاهیم، مضامین و مقوله‌های اولیه مرتبط با توسعه، شناسایی و استخراج شد. این مفاهیم براساس ویژگی‌های مشترک دسته‌بندی و در قالب مضامین اولیه سازمان‌دهی شدند.
۲. کدگذاری محوری: در این گام، مقوله‌های استخراج‌شده از مرحله قبل، حول یک مضمون سازمان‌دهنده، بازآرایی شدند.
۳. کدگذاری انتخابی: در مرحله نهایی، مضامین قبلی با استفاده از مقوله‌های پیشنهادی اشتراوس و کوربین سازمان‌دهی شدند و میان آنها ارتباط برقرار

شد. هدف این مرحله، یکپارچه‌سازی یافته‌ها و تدوین یک نظریه یا چارچوب مفهومی بود که تبیین‌کننده دیدگاه نظام حقوقی کشور در خصوص ابعاد مختلف توسعه (شامل علل، زمینه‌ها، راهبردها و پیامدها) باشد. استنتاج نهایی: با استفاده از این روش نظام‌مند، پژوهش توانست به صورت‌بندی ساختاریافته‌ای از دیدگاه نظری نظام حقوقی ایران درباره توسعه دست یابد و اجزای مختلف آن را در قالب الگوی پارادایمی اشتراوس و کوربین نمایش دهد. این الگو به فهم عمیق‌تر و منسجم‌تری از مفهوم توسعه در اسناد بالادستی کمک می‌کند.

یافته‌های پژوهش

گفتار اول - مقوله‌بندی و شناسایی مضامین توسعه در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران

برای شناسایی مضامین توسعه‌ای در نظام حقوقی کشور، از تحلیل قانون اساسی به‌عنوان رأس سلسله‌مراتب هنجارهای حقوقی کشور آغاز خواهیم کرد.

بند اول - مفهوم و تعریف توسعه در قانون اساسی به‌عنوان مقوله محوری

در مراجعه به قانون اساسی با گزاره‌هایی مواجه می‌شویم که دلالت بر برداشت خاصی از مفهوم و تعریف توسعه دارد. در جدول زیر، کدهای پایه و مضامین مرتبط با آن درج شده است.

باعنایت به کدها و مضامین استخراج‌شده از متن قانون اساسی و مقدمه آن، به‌نظر می‌رسد مقوله یا پدیده محوری درارتباط با توسعه از منظر قانون اساسی عبارت باشد از رشد‌دادن انسان و رشد انسان‌ها نیز دلالت دارد بر مؤلفه‌هایی نظیر سیوررت فکری و عقیدتی به‌سوی خدا، پرورش انسان‌هایی با ارزش‌های والا، بروز و شکوفایی استعدادها و خلاقیت‌های متفاوت انسانی.

ردیف	منبع	متن قانون	مضمون پایه	مضمون سازمان‌دهنده	مضمون فراگیر
۱	مقدمه قانون اساسی	حکومت از دیدگاه اسلام، برخاسته از موضع طبقاتی و سلطه‌گری فردی یا گروهی نیست؛ بلکه تبلور آرمان سیاسی ملتی هم‌کیش و هم‌فکر است که به خود سازمان می‌دهد تا در روند تحول فکری و عقیدتی راه خود را به‌سوی هدف نهایی (حرکت به‌سوی الله) بگشاید.	سرپرست فکری و عقیدتی به‌سوی خدا	رشد دادن انسان	پدیده محوری
۲	مقدمه قانون اساسی	زمینه‌های اعتقادی نهضت را عینیت بخشد و شرایطی را به‌وجود آورد که در آن، انسان با ارزش‌های والا و جهان‌شمول اسلامی پرورش یابد.	پرورش انسان با ارزش‌های والا	رشد دادن انسان	پدیده محوری
۳	مقدمه قانون اساسی	چون هدف از حکومت، رشد دادن انسان در حرکت به‌سوی نظام الهی است (و إلى الله‌المصیر) تا زمینه بروز و شکوفایی استعدادها به‌منظور تجلی ابعاد خداگونگی انسان فراهم آید (تخلّقوا بأخلاق الله)	بروز و شکوفایی استعدادها برای تجلی ابعاد خداگونگی انسان	رشد دادن انسان	پدیده محوری
۴	مقدمه قانون اساسی	باتوجه به این جهت، قانون اساسی زمینه چنین مشارکتی را در تمام مراحل تصمیم‌گیری‌های سیاسی و سرنوشت‌ساز برای همه افراد اجتماع فراهم می‌سازد تا در مسیر تکامل انسان، هر فردی خود دست‌اندرکار و مسئول رشد و ارتقاء و رهبری شود که این همان تحقق حکومت مستضعفین در زمین خواهد بود.	مسئولیت‌پذیری فردی در مسیر تکامل	رشد دادن انسان	پدیده محوری
۵	مقدمه قانون اساسی	با این دیدگاه، برنامه اقتصادی اسلامی فراهم کردن زمینه مناسب برای بروز خلاقیت‌های متفاوت انسانی است.	زمینه‌سازی برای بروز خلاقیت‌های متفاوت انسانی	رشد دادن انسان	پدیده محوری
۶	مقدمه قانون اساسی	پیروی از اصول چنین قانونی که آزادی و کرامت‌آینا بشر را سرلوحه اهداف خود دانسته و راه رشد و تکامل انسان را می‌گشاید برعهده همگان است.	رشد و تکامل انسان	رشد دادن انسان	پدیده محوری
۷	اصل پنجاهم	در جمهوری اسلامی، حفاظت محیط زیست که نسل امروز و نسل‌های بعد باید در آن حیات اجتماعی روبه‌رشدی داشته باشند، وظیفه عمومی تلقی می‌شود.	رشد محور بودن حیات اجتماعی	رشد دادن انسان	پدیده محوری
۸	اصل پنجاه و چهارم	جمهوری اسلامی ایران سعادت انسان در کل جامعه بشری را آرمان خود می‌داند.	سعادت انسان در کل جامعه بشری	رشد دادن انسان	پدیده محوری

بند دوم - مقوله علی

در بند قبلی اشاره شد که مفهوم یا مقوله محوری در قانون اساسی در ارتباط با توسعه را می‌توان رشد دادن انسان‌ها دانست. رجوع به متن قانون اساسی حکایت از آن دارد که می‌توان علتِ محور قرار گرفتن چنین مقوله‌ای را در ارزش و کرامت والای انسان دانست.

ردیف	منبع	متن قانون	مضمون پایه	مضمون سازمان‌دهنده	مضمون فراگیر
۱	مقدمه قانون اساسی	پیروی از اصول چنین قانونی که آزادی و کرامت ابناء بشر را سرلوحه اهداف خود دانسته و راه رشد و تکامل انسان را می‌گشاید برعهده همگان است.	آزادی و کرامت ابناء بشر	کرامت و ارزش والای انسان	شرایط علی
۲	اصل دوم	کرامت و ارزش والای انسان	کرامت و ارزش والای انسان	کرامت و ارزش والای انسان	شرایط علی

بند سوم - کنش یا راهبردهای قانون اساسی در باب توسعه

در مراجعه به قانون اساسی و مقدمه آن، می‌توان کنش‌ها یا راهبردهایی برای توسعه استخراج کرد که در جدول زیر ذکر شده است:

ردیف	منبع	متن قانون	مضمون پایه	مضمون سازمان‌دهنده	مضمون فراگیر
۱	اصل و چهل و چهارم	مالکیت در این سه بخش تا جایی که با اصول دیگر این فصل مطابق باشد و از محدوده قوانین اسلام خارج نشود و موجب رشد و توسعه اقتصادی کشور شود و مایه زیان جامعه نشود، مورد حمایت قانون جمهوری اسلامی است.	مالکیت خصوصی یا دولتی باید موجب رونق باشد.	احترام به مالکیت رشد محور	کنش یا راهبردها
۲	اصل و چهل و چهارم	نظام اقتصادی جمهوری اسلامی ایران بر پایه سه بخش دولتی، تعاونی و خصوصی با برنامه‌ریزی منظم و صحیح استوار است.	اصل برنامه‌ریزی اقتصادی دولت	ابتنای نظام اقتصادی بر برنامه‌ریزی منظم و صحیح	کنش یا راهبردها
۳	اصل و چهل و چهارم	بخش خصوصی شامل آن قسمت از کشاورزی، دامداری، صنعت، تجارت و خدمات می‌شود که مکمل فعالیت‌های اقتصادی دولتی و تعاونی است.	بخش خصوصی مکمل بخش تعاونی و دولتی	ایفای نقش مکمل بخش تعاونی و دولتی توسط بخش خصوصی	کنش یا راهبردها
۴	اصل سوم	دولت جمهوری اسلامی ایران موظف است برای نیل به اهداف مذکور در اصل دوم، همه امکانات خود را برای امور زیر به کار برد:	وظایف دولت	مسئولیت‌داشتن دولت برای رشد انسان‌ها	کنش یا راهبردها
۵	اصل و چهل و سوم	استفاده از علوم و فنون و تربیت افراد ماهر به‌نسبت احتیاج برای توسعه و پیشرفت اقتصاد کشور	تربیت نیروی انسانی لازم	توسعه سرمایه انسانی	کنش یا راهبردها
۶	مقدمه قانون اساسی	در تحکیم بنیادهای اقتصادی، اصل، رفع نیازهای انسان در جریان رشد و تکامل اوست، نه‌همچون دیگر نظام‌های اقتصادی تمرکز و تکاثر ثروت و سودجویی؛	رفع نیازهای انسان در جریان رشد	تأمین نیازهای انسان در جریان رشد برعهده دولت	کنش یا راهبردها
۷	مقدمه قانون اساسی	بدین‌جهت تأمین امکانات مساوی و متناسب و ایجاد کار برای همه افراد و رفع نیازهای ضروری جهت استمرار حرکت تکاملی او برعهده حکومت اسلامی است.	رفع نیازهای ضروری	تأمین نیازهای انسان در جریان رشد برعهده دولت	کنش یا راهبردها
۸	اصل سی‌ام	دولت موظف است وسایل آموزش و پرورش رایگان را برای همه ملت تا پایان دوره متوسطه فراهم سازد و وسایل تحصیلات عالی را تا سرحد خودکفایی کشور به‌طور رایگان گسترش دهد.	آموزش و پرورش رایگان	تأمین نیازهای انسان در جریان رشد برعهده دولت	کنش یا راهبردها

ردیف	منبع	متن قانون	مضمون پایه	مضمون سازمان‌دهنده	مضمون فراگیر
۹	اصل و چهل و سوم	تأمین نیازهای اساسی: مسکن، خوراک، پوشاک، بهداشت، درمان، آموزش و پرورش و امکانات لازم برای تشکیل خانواده برای همه	تأمین نیازهای اساسی	تأمین نیازهای انسان در جریان رشد برعهده دولت	کنش یا راهبردها
۱۰	اصل و چهل و سوم	تأمین شرایط و امکانات کار برای همه به‌منظور رسیدن به اشتغال کامل و قراردادن وسایل کار دراختیار همه کسانی که قادر به کارند؛ ولی وسایل کار ندارند.	تأمین شرایط و امکانات کار	تأمین نیازهای انسان در جریان رشد برعهده دولت	کنش یا راهبردها
۱۱	اصل و چهل و سوم	تأمین شرایط و امکانات کار... در شکل تعاونی، از راه وام بدون بهره یا هر راه مشروع دیگر که نه به تمرکز و تداول ثروت در دست افراد و گروه‌های خاص منتهی شود و نه دولت را به‌صورت یک کارفرمای بزرگ مطلق درآورد. این اقدام باید با رعایت ضرورت‌های حاکم بر برنامه‌ریزی عمومی اقتصاد کشور در هریک از مراحل رشد صورت گیرد.	نقش آفرینی دولت	تأمین نیازهای انسان در جریان رشد برعهده دولت	کنش یا راهبردها
۱۲	اصل و چهل و هشتم	در بهره‌برداری از منابع طبیعی و استفاده از درآمدهای ملی در سطح استان‌ها و توزیع فعالیت‌های اقتصادی میان استان‌ها و مناطق مختلف کشور، نباید تبعیض در کار باشد؛ به‌طوری که هر منطقه فراخور نیازها و استعداد رشد خود، سرمایه و امکانات لازم در دسترس داشته باشد.	منع تبعیض در بهره‌مندی از امکانات	توزیع غیرتبعیض‌آمیز امکانات باتوجه به نیازها و استعداد رشد مناطق	کنش یا راهبردها
۱۳	اصل و چهل و هشتم	در بهره‌برداری از منابع طبیعی و استفاده از درآمدهای ملی در سطح استان‌ها و توزیع فعالیت‌های اقتصادی میان استان‌ها و مناطق مختلف کشور، نباید تبعیض در کار باشد؛ به‌طوری که هر منطقه فراخور نیازها و استعداد رشد خود، سرمایه و امکانات لازم در دسترس داشته باشد.	تناسب میان فراهم‌سازی امکانات با نیازها و استعداد رشد منطقه‌ای	توزیع غیرتبعیض‌آمیز امکانات باتوجه به نیازها و استعداد رشد مناطق	کنش یا راهبردها
۱۴	اصل صد و یکم	به‌منظور جلوگیری از تبعیض و جلب همکاری در تهیه برنامه‌های عمرانی و رفاهی استان‌ها و نظارت بر اجرای هماهنگ آنها، شورای عالی استان‌ها مرکب از نمایندگان شوراهای استان‌ها تشکیل می‌شود.	منع تبعیض در برنامه‌های توسعه استانی	توزیع غیرتبعیض‌آمیز امکانات باتوجه به نیازها و استعداد رشد مناطق	کنش یا راهبردها
۱۵	مقدمه قانون اساسی	در خط گسستن از سیستم استبدادی و سپردن سرنوشت مردم به‌دست خودشان تلاش می‌کند.	سپردن سرنوشت مردم به خودشان	اداره امور کشور با اتکاء به آرای مردم	کنش یا راهبردها

ردیف	منبع	متن قانون	مضمون پایه	مضمون سازمان‌دهنده	مضمون فراگیر
۱۶	مقدمه قانون اساسی	... این، نمی‌تواند جز در گرو مشارکت فعال و گسترده تمامی عناصر اجتماع در روند تحول جامعه باشد.	مشارکت سیاسی فراگیر	اداره امور کشور با اتکاء به آرای مردم	کنش یا راهبردها
۱۷	مقدمه قانون اساسی	باتوجه به این جهت، قانون اساسی زمینه چنین مشارکتی را در تمام مراحل تصمیم‌گیری‌های سیاسی و سرنوشت‌ساز برای همه افراد اجتماع فراهم می‌سازد تا در مسیر تکامل انسان، هر فردی خود دست‌اندرکار و مسئول رشد و ارتقاء و رهبری شود که این همان تحقق حکومت مستضعفین در زمین خواهد بود.	مشارکت در تصمیم‌گیری‌ها	اداره امور کشور با اتکاء به آرای مردم	کنش یا راهبردها
۱۸	مقدمه قانون اساسی	لازم است که امت مسلمان با انتخاب مسئولین کاردان و مؤمن و نظارت مستمر بر کار آنان به‌طور فعالانه در ساختن جامعه اسلامی مشارکت جویند.	مشارکت در ساختن جامعه اسلامی	اداره امور کشور با اتکاء به آرای مردم	کنش یا راهبردها
۱۹	مقدمه قانون اساسی	وسایل ارتباط جمعی (رادیو- تلویزیون) بایستی در جهت روند تکاملی انقلاب اسلامی در خدمت اشاعه فرهنگ اسلامی قرار گیرد و در این زمینه از برخورد سالم اندیشه‌های متفاوت بهره جوید و از اشاعه و ترویج خصلت‌های تخریبی و ضداسلامی جداً پرهیز کند.	تضارب اندیشه‌ها برای اشاعه فرهنگ اسلامی	اداره امور کشور با اتکاء به آرای مردم	کنش یا راهبردها
۲۰	اصل ششم	در جمهوری اسلامی ایران امور کشور باید به‌اتکاء آراء عمومی اداره شود، از راه انتخابات: انتخاب رئیس‌جمهور، نمایندگان مجلس شورای اسلامی، اعضای شوراها و نظایر اینها، یا از راه همه‌پرسی در مواردی که در اصول دیگر این قانون معین می‌شود.	اداره امور کشور با اتکاء به آرای عمومی	اداره امور کشور با اتکاء به آرای مردم	کنش یا راهبردها
۲۱	اصل هفتم	شوراها: مجلس شورای اسلامی، شورای استان، شهرستان، شهر، محل، بخش، روستا و نظایر اینها از ارکان تصمیم‌گیری و اداره امور کشورند.	تکاء به شوراها در تصمیم‌گیری	اداره امور کشور با اتکاء به آرای مردم	کنش یا راهبردها
۲۲	اصل پنجاه و نهم	در مسائل بسیار مهم اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و فرهنگی ممکن است اعمال قوه مقننه از راه همه‌پرسی و مراجعه مستقیم به آراء مردم صورت گیرد.	مشارکت مستقیم سیاسی در امور	اداره امور کشور با اتکاء به آرای مردم	کنش یا راهبردها
۲۳	اصل یکصدم	برای پیشبرد سریع برنامه‌های اجتماعی، اقتصادی، عمرانی، بهداشتی، فرهنگی، آموزشی و سایر امور رفاهی از طریق همکاری مردم	مشارکت مردم در پیشبرد سریع برنامه	اداره امور کشور با اتکاء به آرای مردم	کنش یا راهبردها

ردیف	منبع	متن قانون	مضمون پایه	مضمون سازمان‌دهنده	مضمون فراگیر
		باتوجه به مقتضیات محلی، اداره امور هر روستا، بخش، شهر، شهرستان یا استان با نظارت شورایی به نام شورای ده، بخش، شهر، شهرستان یا استان صورت می‌گیرد که اعضای آن را مردم همان محل انتخاب می‌کنند.			
۲۴	اصل یکصد و چهارم	به‌منظور تأمین قسط اسلامی و همکاری در تهیه برنامه‌ها و ایجاد هماهنگی در پیشرفت امور در واحدهای تولیدی، صنعتی و کشاورزی، شوراهایی مرکب از نمایندگان کارگران و دهقانان و دیگر کارکنان و مدیران و در واحدهای آموزشی، اداری، خدماتی و مانند اینها شوراهایی مرکب از نمایندگان اعضای این واحدها تشکیل می‌شود.	مشارکت مردم در تهیه برنامه و پیشرفت امور	اداره امور کشور با اتکاء به آرای مردم	کنش یا راهبردها
۲۵	اصل و چهل و سوم	تأکید بر افزایش تولیدات کشاورزی، دامی و صنعتی که نیازهای عمومی را تأمین کند و کشور را به مرحله خودکفایی برساند و از وابستگی برهاند.	خودکفایی در تولیدات	خودکفایی و اجتناب از وابستگی	کنش یا راهبردها
۲۶	اصل هشتاد و یکم	دادن امتیاز تشکیل شرکت‌ها و مؤسسات در امور تجارتي و صنعتی و کشاورزی و معادن و خدمات به خارجیان مطلقاً ممنوع است.	ممنوعیت دادن امتیاز به خارجی‌ها	منع سلطه‌جویی و سلطه‌پذیری	کنش یا راهبردها
۲۷	اصل یکصد و پنجاه و دوم	سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران براساس نفی هرگونه سلطه‌جویی و سلطه‌پذیری، حفظ استقلال همه‌جانبه و تمامیت ارضی کشور، دفاع از حقوق همه مسلمانان و عدم تعهد در برابر قدرت‌های سلطه‌گر و روابط صلح‌آمیز متقابل با دول غیرمحراب استوار است.	نفی هرگونه سلطه‌جویی و سلطه‌پذیری	منع سلطه‌جویی و سلطه‌پذیری	کنش یا راهبردها
۲۸	مقدمه قانون اساسی	در نتیجه محصور شدن در هر نوع نظام دست‌وپاگیر پیچیده که وصول به این هدف را کند و یا خدشه‌دار کند از دیدگاه اسلامی نفی خواهد شد. بدین جهت نظام بوروکراسی که زاینده و حاصل حاکمیت‌های طاغوتی است به شدت طرد خواهد شد تا نظام اجرایی با کارایی بیشتر و سرعت افزون‌تر در اجرای تعهدات اداری به‌وجود آید.	نفی هر نوع نظام دست‌وپاگیر پیچیده	طرد نظامات دست‌وپاگیر و پیچیده	کنش یا راهبردها
۲۹	بند ۱۰ اصل سوم	ایجاد نظام اداری صحیح و حذف تشکیلات غیر ضرور	اصلاح نظام اداری	طرد نظامات دست‌وپاگیر و پیچیده	کنش یا راهبردها

ردیف	منبع	متن قانون	مضمون پایه	مضمون سازمان‌دهنده	مضمون فراگیر
۳۰	مقدمه قانون اساسی	صالحان عهده‌دار حکومت و اداره مملکت می‌شوند.	حکومت صالحان	شایسته‌سالاری	کنش یا راهبردها
۳۱	مقدمه قانون اساسی	قانون‌گذاری که مبین ضابطه‌های مدیریت اجتماعی است بر مدار قرآن و سنت، جریان می‌یابد.	قانون‌گذاری دینی	قانون‌گذاری دینی	کنش یا راهبردها
۳۲	مقدمه قانون اساسی	نظارت دقیق و جدی از ناحیه اسلام‌شناسان عادل و پرهیزگار و متعهد (فقهای عادل) امری محتوم و ضروری است.	نظارت بر اساس اسلام	قانون‌گذاری دینی	کنش یا راهبردها
۳۳	اصل دوم	الف - اجتهاد مستمر فقهای جامع‌الشرایط بر اساس کتاب و سنت معصومین سلام‌الله علیهم اجمعین؛	قانون‌گذاری دینی	قانون‌گذاری دینی	کنش یا راهبردها
۳۴	مقدمه قانون اساسی	در این میان، فشر آگاه و مسئول جامعه در سنگر مسجد، حوزه‌های علمیه و دانشگاه به روشنگری و با الهام از مکتب انقلابی و پربار اسلام تلاش پیگیر و ثمربخشی را در بالابردن سطح آگاهی و هوشیاری مبارزاتی و مکتبی ملت مسلمان آغاز کرد.	روشنگری و آگاهی‌بخشی روشنفکران و روحانی‌ها	روشنگری و آگاهی‌بخشی	کنش یا راهبردها
۳۵	مقدمه قانون اساسی	بیانیه‌ها و پیام‌های پی‌درپی امام به مناسبت‌های مختلف، آگاهی و عزم امت اسلامی را عمق و گسترش هرچه فزون‌تر داد.	روشنگری و آگاهی‌بخشی روشنفکران و روحانی‌ها	روشنگری و آگاهی‌بخشی	کنش یا راهبردها
۳۶	مقدمه قانون اساسی	طرح حکومت اسلامی بر پایه ولایت فقیه که در اوج خفقان و اختناق رژیم استبدادی از سوی امام خمینی ارائه شد، انگیزه مشخص و منسجم نوینی را در مردم مسلمان ایجاد کرد و راه اذیل مبارزه مکتبی اسلام را گشود که تلاش مبارزان مسلمان و متعهد را در داخل و خارج کشور فشرده‌تر ساخت.	روشنگری و آگاهی‌بخشی روشنفکران و روحانی‌ها	روشنگری و آگاهی‌بخشی	کنش یا راهبردها
۳۷	مقدمه قانون اساسی	قانون اساسی با توجه به محتوای اسلامی انقلاب ایران که حرکتی برای پیروزی تمامی مستضعفین بر مستکبرین بود، زمینه تداوم این انقلاب را در داخل و خارج کشور فراهم می‌کند؛ به‌ویژه در گسترش روابط بین‌المللی با دیگر جنبش‌های اسلامی و مردمی می‌کوشد تا راه تشکیل امت واحد جهانی را هموار کند. (این‌ها امتکم‌آمه واحده و انا ربکم فاعبدون) و استمرار مبارزه در نجات ملل محروم و تحت ستم در تمامی جهان قوام یابد.	تشکیل امت واحد جهانی برای رهایی‌بخشی	تشکیل امت واحد جهانی برای رهایی‌بخشی	کنش یا راهبردها

به این ترتیب، به نظر می‌رسد قانون اساسی در مجموع، راهبردهای زیر را به عنوان کنش یا راهبردهای توسعه در نظر داشته است:

- احترام به مالکیت رشد محور؛
- ابتدای نظام اقتصادی بر برنامه‌ریزی منظم و صحیح؛
- ایفای نقش مکمل بخش تعاونی و دولتی توسط بخش خصوصی؛
- مسئولیت‌داشتن دولت برای رشد انسان‌ها؛
- توسعه سرمایه انسانی؛
- تأمین نیازهای انسان در جریان رشد برعهده دولت؛
- توزیع غیرتبعیض‌آمیز امکانات با توجه به نیازها و استعداد رشد مناطق؛
- اداره امور کشور با اتکاء به آرای مردم؛
- خودکفایی و اجتناب از وابستگی؛
- منع سلطه‌جویی و سلطه‌پذیری؛
- طرد نظامات دست‌وپاگیر و پیچیده؛
- شایسته‌سالاری؛
- قانون‌گذاری دینی؛
- روشننگری و آگاهی‌بخشی؛
- تشکیل امت واحد جهانی برای رهایی‌بخشی.

بند چهارم-شناسایی شرایط زمینه‌ای توسعه در قانون اساسی

براساس چارچوب اشتراوس و کوربین و در رجوع به قانون اساسی، برخی شرایط زمینه‌ای برای توسعه قابل شناسایی است که در جدول زیر درج شده است:

ردیف	منبع	متن قانون	مضمون پایه	مضمون سازمان‌دهنده	مضمون فراگیر
۱	مقدمه قانون اساسی	قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران مبین نهادهای فرهنگی، اجتماعی، سیاسی و اقتصادی جامعه ایران براساس اصول و ضوابط اسلامی است که انعکاس خواست قلبی امت اسلامی است.	ابتنای جامعه بر اصول و ضوابط اسلامی	ابتنای جامعه بر اصول و ضوابط اسلامی	شرایط زمینه‌ای
۲	مقدمه قانون اساسی	انتشار نامه توهین‌آمیز به ساحت مقدس روحانیت و به‌ویژه امام خمینی در ۱۷ دی ۵۶ از طرف رژیم حاکم، این حرکت را سریع‌تر کرد و باعث انفجار خشم مردم در سراسر کشور شد.	احساسات دینی مردم	ابتنای جامعه بر اصول و ضوابط اسلامی	شرایط زمینه‌ای
۳	اصل دوم	جمهوری اسلامی، نظامی است بر پایه ایمان به...	ابتنای جامعه بر اصول و ضوابط اسلامی	ابتنای جامعه بر اصول و ضوابط اسلامی	شرایط زمینه‌ای
۴	اصل چهل و سوم	جلوگیری از سلطه اقتصادی بیگانه بر اقتصاد کشور	منع سلطه‌پذیری	حفظ استقلال اقتصادی	شرایط زمینه‌ای
۵	اصل یکصد و پنجاه و چهارم	جمهوری اسلامی ایران... استقلال و آزادی و حکومت حق و عدل را حق همه مردم جهان می‌شناسد.	استقلال و آزادی و حکومت حق و عدل	حق بهره‌مندی از استقلال، آزادی و عدالت	شرایط زمینه‌ای
۶	اصل نوزدهم	مردم ایران از هر قوم و قبیله که باشند از حقوق مساوی برخوردارند و رنگ، نژاد، زبان و مانند اینها سبب امتیاز نخواهد بود.	رعایت حقوق برابر انسان‌ها	رعایت حقوق انسان‌ها	شرایط زمینه‌ای
۷	اصل بیستم	همه افراد ملت اعم از زن و مرد، یکسان در حمایت قانون قرار دارند و از همه حقوق انسانی، سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی با رعایت موازین اسلام برخوردارند.	رعایت حقوق برابر انسان‌ها	رعایت حقوق انسان‌ها	شرایط زمینه‌ای
۸	اصل بیست و یکم	حیثیت، جان، مال، حقوق، مسکن و شغل اشخاص از تعرض مصون است؛ مگر در مواردی که قانون تجویز کند.	مصونیت حقوق اولیه از تعرض	رعایت حقوق انسان‌ها	شرایط زمینه‌ای

ردیف	منبع	متن قانون	مضمون پایه	مضمون سازمان دهنده	مضمون فراگیر
۹	اصل بیست و نهم	برخورداری از تأمین اجتماعی از نظر بازنشستگی، بیکاری، پیری، از کارافتادگی، بی سرپرستی، در راه ماندگی، حوادث و سوانح، نیاز به خدمات بهداشتی و درمانی و مراقبت‌های پزشکی به صورت بیمه و غیره، حقی است همگانی.	حق برخورداری از تأمین اجتماعی	بهره‌مندی از حقوق بنیادین	شرایط زمینه‌ای
۱۰	اصل سی و یکم	داشتن مسکن متناسب با نیاز، حق هر فرد و خانواده ایرانی است.	حق برخورداری از مسکن	بهره‌مندی از حقوق بنیادین	شرایط زمینه‌ای
۱۱	مقدمه قانون اساسی	باتوجه به ماهیت این نهضت بزرگ، قانون اساسی تضمین‌گر نفی هرگونه استبداد فکری و اجتماعی و انحصار اقتصادی است.	نفی استبداد فکری و اجتماعی و انحصار اقتصادی	آزادی مسئولانه	شرایط زمینه‌ای
۱۲	اصل دوم	آزادی توأم با مسئولیت او در برابر خدا	آزادی توأم با مسئولیت	آزادی مسئولانه	شرایط زمینه‌ای
۱۳	اصل بیست و دوم	تفتیش عقاید ممنوع است و هیچ‌کس را نمی‌توان به‌صرف داشتن عقیده‌ای مورد تعرض و مؤاخذه قرار داد.	ممنوعیت تفتیش عقاید	آزادی مسئولانه	شرایط زمینه‌ای
۱۴	اصل بیست و سوم	نشریات و مطبوعات در بیان مطالب آزادند؛ مگر آنکه مخل به مبانی اسلام یا حقوق عمومی باشد. تفصیل آن را قانون معین می‌کند.	آزادی بیان توأم با مسئولیت	آزادی مسئولانه	شرایط زمینه‌ای
۱۵	اصل چهل و سوم	رعایت آزادی انتخاب شغل و عدم اجبار افراد به کاری معین و جلوگیری از بهره‌کشی از کار دیگری	آزادی و منع بهره‌کشی	آزادی مسئولانه	شرایط زمینه‌ای
۱۶	اصل پنجاه و ششم	حاکمیت مطلق بر جهان و انسان از آن خداست و هم او، انسان را بر سرنوشت اجتماعی خویش حاکم ساخته است.	حاکمیت مردم	احترام به حق حاکمیت مردم	شرایط زمینه‌ای
۱۷	اصل پنجاه و ششم	هیچ‌کس نمی‌تواند این حق الهی را از انسان سلب کند یا در خدمت منافع فرد یا گروهی خاص قرار دهد و ملت این حق خداداد را از طریق که در اصول بعد می‌آید، اعمال می‌کند.	منع سلب یا سوءاستفاده از حق حاکمیت مردم	احترام به حق حاکمیت مردم	شرایط زمینه‌ای
۱۸	اصل چهل و ششم	هرکس مالک حاصل کسب و کار مشروع خویش است و هیچ‌کس نمی‌تواند به‌عنوان	محترم شمردن مالکیت	ارزشمندی حق مالکیت	شرایط زمینه‌ای

ردیف	منبع	متن قانون	مضمون پایه	مضمون سازمان‌دهنده	مضمون فراگیر
		مالکیت نسبت به کسب و کار خود، امکان کسب و کار را از دیگری سلب کند.	خصوصی		
۱۹	اصل چهل و هفتم	مالکیت شخصی که از راه مشروع باشد، محترم است. ضوابط آن را قانون معین می‌کند.	محترم‌شمردن مالکیت خصوصی	ارزشمندی حق مالکیت	شرایط زمینه‌ای
۲۰	مقدمه قانون اساسی	قوه مجریه به دلیل اهمیت ویژه‌ای که در رابطه با اجرای احکام و مقررات اسلامی به منظور رسیدن به روابط و مناسبات عادلانه حاکم بر جامعه دارد و همچنین ضرورتی که این مسئله حیاتی در زمینه‌سازی و وصول به هدف نهایی حیات خواهد داشت بایستی راهگشای ایجاد جامعه اسلامی باشد.	روابط و مناسبات عادلانه حاکم بر جامعه	عدالت زمینه‌ساز رشد	شرایط زمینه‌ای
۲۱	مقدمه قانون اساسی	خانواده، واحد بنیادین جامعه و کانون اصلی رشد و تعالی انسان است و توافق عقیدتی و آرمانی در تشکیل خانواده که زمینه‌ساز اصلی حرکت تکاملی و رشدیابنده انسان است اصل اساسی بوده و فراهم کردن امکانات جهت نیل به این مقصود از وظایف حکومت اسلامی است.	خانواده، واحد بنیادین رشد و تعالی انسان	خانواده، محور رشد انسان‌ها	شرایط زمینه‌ای
۲۲	اصل چهل و سوم	تنظیم برنامه اقتصادی کشور به صورتی که شکل و محتوا و ساعات کار چنان باشد که هر فرد علاوه بر تلاش شغلی، فرصت و توان کافی برای خودسازی معنوی، سیاسی و اجتماعی و شرکت فعال در رهبری کشور و افزایش مهارت و ابتکار داشته باشد.	تلاش شغلی همراه با تلاش برای بهبود اجتماع	توسعه اقتصادی و اجتماعی توأمان	شرایط زمینه‌ای

بند پنجم - تبیین شرایط مداخله‌گر توسعه در قانون اساسی

ردیف	منبع	متن قانون	مضمون پایه	مضمون سازمان‌دهنده	مضمون فراگیر
۱	مقدمه قانون اساسی	در مکاتب مادی، اقتصاد خود هدف است و بدین جهت در مراحل رشد، اقتصاد عامل تخریب و فساد و تباهی می‌شود؛ ولی در اسلام اقتصاد وسیله است و از وسیله انتظاری جز کارآیی بهتر در راه وصول به هدف نمی‌توان داشت.	اقتصاد وسیله است و نه هدف	هدف‌نبودن اقتصاد	شرایط مداخله‌گر
۲	اصل نهم	در جمهوری اسلامی ایران، آزادی و استقلال و وحدت و تمامیت ارضی کشور از یکدیگر تفکیک‌ناپذیرند و حفظ آنها وظیفه دولت و آحاد ملت است. هیچ فرد یا گروه یا مقامی حق ندارد به‌نام استفاده از آزادی، به استقلال سیاسی، فرهنگی، اقتصادی، نظامی و تمامیت ارضی ایران کمترین خدشه‌ای وارد کند و هیچ مقامی حق ندارد به‌نام حفظ استقلال و تمامیت ارضی کشور آزادی‌های مشروع را، هرچند با وضع قوانین و مقررات، سلب کند.	تفکیک‌ناپذیری آزادی و استقلال	تفکیک‌ناپذیری آزادی و استقلال	شرایط مداخله‌گر
۳	اصل دهم	چون خانواده واحد بنیادی جامعه اسلامی است، همه قوانین و مقررات و برنامه‌ریزی‌های مربوط باید در جهت آسان کردن تشکیل خانواده، پاسداری از قداست آن و استواری روابط خانوادگی بر پایه حقوق و اخلاق اسلامی باشد.	خانواده، محوری در برنامه‌ریزی‌ها	خانواده، محوری در برنامه‌ریزی‌ها	شرایط مداخله‌گر
۴	اصل پنجاهم	در جمهوری اسلامی، حفاظت محیط زیست که نسل امروز و نسل‌های بعد باید در آن حیات اجتماعی روبه‌رشدی داشته باشند، وظیفه عمومی تلقی می‌شود. از این رو، فعالیت‌های اقتصادی و غیر آن که با آلودگی محیط زیست یا تخریب غیرقابل جبران آن ملازمه پیدا کند، ممنوع است.	ممنوعیت تخریب محیط زیست به‌بهانه فعالیت اقتصادی	رعایت اصول پایداری در توسعه	شرایط مداخله‌گر
۵	مقدمه قانون اساسی	حکومت از دیدگاه اسلام، برخاسته از موضع طبقاتی و سلطه‌گری فردی یا گروهی نیست.	طبقاتی نبودن حکومت	منع حکومتی طبقاتی	شرایط مداخله‌گر
۶	مقدمه قانون اساسی	حکومت از دیدگاه اسلام، برخاسته از موضع طبقاتی و سلطه‌گری فردی یا گروهی نیست.	ممنوعیت سلطه‌گری فردی و گروهی	منع سلطه‌گری	شرایط مداخله‌گر

بند ششم - تبیین پیامدهای توسعه در قانون اساسی

ردیف	منبع	متن قانون	مضمون پایه	مضمون سازمان دهنده	مضمون فراگیر
۱	مقدمه قانون اساسی	در ایجاد بنیادهای اجتماعی اسلامی، نیروهای انسانی که تاکنون در خدمت استثمار همه جانبه خارجی بودند هویت اصلی و حقوق انسانی خود را بازیابند.	بازیابی حقوق انسانی	ارزشمندی حقوق	پیامدها
۲	اصل سوم	پی‌ریزی اقتصاد صحیح و عادلانه برطبق ضوابط اسلامی جهت ایجاد رفاه و رفع فقر و برطرف ساختن هرنوع محرومیت در زمینه‌های تغذیه و مسکن و کار و بهداشت و تعمیم بیمه	رفاه و رفع فقر و برطرف ساختن هرنوع محرومیت	ایجاد رفاه و رفع فقر	پیامدها
۳	اصل چهل و سوم	تأمین استقلال اقتصادی جامعه و ریشه‌کن کردن فقر و محرومیت و برآوردن نیازهای انسان در جریان <u>رشد</u> ، با حفظ آزادیگی او	نیازها در جریان رشد با حفظ آزادیگی او	برآورده‌سازی نیازها در جریان رشد با حفظ آزادیگی او	پیامدها
۴	مقدمه قانون اساسی	نهال انقلاب پس از یک‌سال و اندی مبارزه مستمر و پیگیر با باروری از خون بیش از شصت‌هزار شهید و صد هزار زخمی و معلول و با بر جای نهادن میلیاردها تومان خسارت مالی در میان فریادهای «استقلال، آزادی، حکومت اسلامی» به ثمر نشست.	استقلال، آزادی، حکومت اسلامی	جامعه مستقل، آزاد و اسلامی	پیامدها
۵	مقدمه قانون اساسی	به امید اینکه در بنای جامعه نمونه اسلامی (اسوه) که بتواند الگو و شهیدی بر همگی مردم جهان باشد موفق شود (و کذلک جعلنا امه وسطاً لتکونوا شهداء علی الناس).	جامعه نمونه اسلامی (اسوه)	جامعه نمونه اسلامی (اسوه)	پیامدها
۶	مقدمه قانون اساسی	قوه مجریه به دلیل اهمیت ویژه‌ای که در رابطه با اجرای احکام و مقررات اسلامی به منظور رسیدن به روابط و مناسبات عادلانه حاکم بر جامعه دارد و همچنین ضرورتی که این مسئله حیاتی در زمینه‌سازی وصول به هدف نهایی حیات خواهد داشت بایستی راهگشای ایجاد جامعه اسلامی باشد.	حاکمیت روابط و مناسبات عادلانه بر جامعه	حاکمیت عدالت	پیامدها

ردیف	منبع	متن قانون	مضمون پایه	مضمون سازمان‌دهنده	مضمون فراگیر
۷	اصل دوم	تأمین قسط و عدل و استقلال سیاسی و اقتصادی و اجتماعی و فرهنگی و همبستگی ملی	تأمین قسط و عدل	حاکمیت عدالت	پیامدها
۸	اصل چهاردهم	به حکم آیه شریفه (لَا يَنْهَاكُمُ اللَّهُ عَنِ الَّذِينَ لَمْ يُقَاتِلُوكُمْ فِي الدِّينِ وَ لَمْ يُخْرِجُوكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ أَنْ تَبَرُّوهُمْ وَ تُقْسِطُوا إِلَيْهِمْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ)، دولت جمهوری اسلامی ایران و مسلمانان موظفند نسبت به افراد غیرمسلمان با اخلاق حسنه و قسط و عدل اسلامی عمل کرده و حقوق انسانی آنان را رعایت کنند.	حاکمیت اخلاق حسنه و قسط و عدل اسلامی و رعایت حقوق انسانی در میان افراد جامعه	حاکمیت عدالت	پیامدها

بند هفتم - صورت‌بندی مقوله‌ها و مضامین شناسایی‌شده در قانون اساسی دربارهٔ توسعه

آنچه در بندهای قبلی در قالب جداول ذکر شد، براساس ساختار پیشنهادی اشتراوس-کوربین به‌صورت زیر قابل صورت‌بندی است:

گفتار دوم- مقوله‌بندی و شناسایی مضامین توسعه در سیاست‌های کلی نظام

همان‌طور که در مقدمه این فصل ذکر شد، براساس تعریف ارائه‌شده از سوی مجمع تشخیص مصلحت نظام، سیاست‌های کلی چه بخشی و چه فرابخشی جنبه سیاست‌های اجرایی و برنامه‌ای دارند. در پژوهشی درباره ماهیت سیاست‌های کلی، در مجموع از میان ۱۴۱۳ کد سیاست استخراج‌شده، مشخص شد حدود ۶۰ درصد از این سیاست‌ها، ماهیت هدف یا راهبردی دارند و حدود ۴۰ درصد از آنها ماهیت تاکتیک و قانون اجرایی دارند (نیکخواه، شیخزاده، ۱۳۹۹: ۶). از این رو، انتظار می‌رود سیاست‌های کلی نظام، بیشتر حاوی مضامینی در مقوله کنش‌ها یا راهبردها و پیامدها باشد. همچنین با عنایت به زمان‌مند بودن سیاست‌های کلی مربوط به برنامه‌های پنج‌ساله توسعه، در تحلیل حاضر سیاست‌های کلی برنامه‌های توسعه، تنها آن دسته از سیاست‌هایی که از نظر پژوهشگر حاوی گزاره‌ای پایدار و مستمر در مورد توسعه بوده است و محدود به یک بازه زمانی مشخص یا یک برنامه اجرایی معین نیست، مورد توجه قرار گرفته است.

بند اول- شناسایی مضامین و مقوله‌های مرتبط با توسعه در سیاست‌های کلی نظام

برای این منظور، پس از بررسی عناوین و موضوعات ۵۶ عنوان سیاست کلی که در بازه زمانی ۱۳۷۲/۸/۱۸ تا ۱۴۰۲/۰۸/۱۶ مصوب و ابلاغ شده‌اند، متن سیاست‌های کلی برنامه‌های پنج‌ساله، سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی، سند چشم‌انداز بیست‌ساله جمهوری اسلامی، سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی و سیاست‌های کلی تأمین اجتماعی براساس قرابت موضوعی و محتوایی با مقوله توسعه، انتخاب و مورد بررسی قرار گرفتند. در ادامه، جدول مضامین استخراج‌شده ارائه شده است:

ردیف	منبع	متن سیاست	مضمون پایه	مضمون سازمان‌دهنده	مضمون فراگیر
۱	بند ۲۱ سیاست‌های کلی برنامه پنج‌ساله سوم	توجه به پرورش و شکوفایی استعدادها، تشویق خلاقیت‌ها و نوآوری‌های علمی، تقویت امر پژوهش و بالابردن توان علمی و فناوری کشور	توسعه انسانی	رشد دادن انسان‌ها	پدیده محوری
۲	بند ۳۱ سیاست‌های کلی برنامه پنج‌ساله پنجم	ارتقاء و هماهنگی میان اهداف توسعه‌ای: آموزش، بهداشت و اشتغال؛ به‌طوری‌که در پایان برنامه پنجم، شاخص توسعه انسانی به سطح کشورهای با توسعه انسانی بالا برسد.	توسعه انسانی	رشد دادن انسان‌ها	پدیده محوری
۳	بند ۳ سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران	توسعه سرمایه انسانی دانش-پایه و متخصص	توسعه انسانی	رشد دادن انسان‌ها	پدیده محوری
۴	بند ۴۵ سیاست‌های کلی برنامه پنج‌ساله پنجم	ارتقاء توانمندی‌های دفاعی و قدرت بازدارندگی به‌منظور دفاع از حاکمیت، تمامیت ارضی، منافع و امنیت ملی و مقابله مؤثر با تهدیدهای خارجی و ایجاد توازن منطقه‌ای	ارتقای توان دفاعی و بازدارندگی کشور	اصلاحات ساختاری و امور زیربنایی	کنش یا راهبردها
۵	بند ۱ سیاست‌های کلی اصلاح الگوی مصرف	اصلاح فرهنگ مصرف فردی، اجتماعی و سازمانی	اصلاح الگوی مصرف	اصلاحات ساختاری و امور زیربنایی	کنش یا راهبردها
۶	بند ۳۵ سیاست‌های کلی برنامه پنج‌ساله هفتم، بند ۲۸ سیاست‌های کلی برنامه پنج‌ساله سوم و بند ۱۷ سیاست‌های کلی برنامه پنج‌ساله چهارم و بند ۱۴ سیاست‌های کلی برنامه پنج‌ساله پنجم و بند ۴ سیاست‌های کلی برنامه پنج‌ساله دوم	تحول در نظام اداری و اصلاح ساختار آن مبتنی بر سیاست‌های کلی نظام اداری با تأکید بر هوشمندسازی و تحقق دولت الکترونیک، حذف تشکیلات موازی و غیرضرور، به‌روزرسانی قوانین و مقررات، اصلاح روش‌ها و رفع فساد و زمینه‌های آن در مناسبات اداری.	اصلاح نظام اداری	اصلاحات ساختاری و امور زیربنایی	کنش یا راهبردها
۷	بند ۱۰ سیاست‌های کلی برنامه پنج‌ساله	اصلاح نظام آموزشی کشور شامل: آموزش و پرورش، آموزش فنی و	اصلاح نظام آموزشی کشور	اصلاحات ساختاری و امور	کنش یا راهبردها

ردیف	منبع	متن سیاست	مضمون پایه	مضمون سازمان‌دهنده	مضمون فراگیر
	چهارم	حرفه‌ای، آموزش عالی و کارآمد کردن آن برای تأمین منابع انسانی موردنیاز در جهت تحقق اهداف چشم‌انداز		زیربنایی	
۸	بند ۲ سیاست‌های کلی برنامه پنج‌ساله هفتم، بند ۳ سیاست‌های کلی برنامه پنج‌ساله هفتم، بند ۴ سیاست‌های کلی برنامه پنج‌ساله هفتم، بند ۴ سیاست‌های کلی برنامه پنج‌ساله سوم، بند ۱۴ سیاست‌های کلی برنامه پنج‌ساله سوم	ایجاد ثبات در سطح عمومی قیمت‌ها و نرخ ارز و تکریمی کردن تورم طی پنج‌سال و جهت‌دهی به نقدینگی و اعتبارات بانکی به سمت فعالیت‌های مولد و جذابیت‌زدایی از فعالیت‌های غیرمولد	اصلاح نظام پولی، مالی، مالیاتی و بودجه	اصلاحات ساختاری و امور زیربنایی	کنش یا راهبردها
۹	بند ۲ سیاست‌های کلی برنامه پنج‌ساله سوم بند ۱۳ سیاست‌های کلی برنامه پنج‌ساله چهارم، بند ۵ سیاست‌های کلی برنامه پنج‌ساله هفتم	ایجاد نظام جامع تأمین اجتماعی برای حمایت از حقوق محرومان و مستضعفان و مبارزه با فقر و حمایت از نهادهای عمومی و مؤسسات و خیریه‌های مردمی با رعایت ملاحظات دینی و انقلابی. استقرار نظام جامع تأمین اجتماعی مشتمل بر حوزه‌های امدادی، حمایتی و بیمه‌ای در سطوح پایه، مازاد و مکمل به منظور ارائه عادلانه خدمات	ایجاد نظام جامع تأمین اجتماعی	اصلاحات ساختاری و امور زیربنایی	کنش یا راهبردها
۱۰	بند ۶ و ۷ سیاست‌های کلی برنامه پنج‌ساله هفتم	تأمین امنیت غذایی و استقرار نظام مدیریت یکپارچه منابع آب کشور	تأمین امنیت آب و غذا	اصلاحات ساختاری و امور زیربنایی	کنش یا راهبردها
۱۱	بند ۱۰ سیاست‌های کلی برنامه پنج‌ساله سوم	حفظ امنیت سرمایه‌گذاری و ارج نهادن به سازندگی و کارآفرینی و حفظ حرمت دارایی‌های ناشی از راه‌های قانونی و مشروع	حمایت از مالکیت	احترام به مالکیت رشدمحور	کنش یا راهبردها
۱۲	بند ۴۵ سیاست‌های کلی برنامه پنج‌ساله چهارم	تثبیت فضای اطمینان‌بخش برای فعالان اقتصادی و سرمایه‌گذاران با اتکاء به مزیت‌های نسبی و رقابتی و خلق مزیت‌های جدید و حمایت از مالکیت و تمامی حقوق ناشی از آن	حمایت از مالکیت	احترام به مالکیت رشدمحور	کنش یا راهبردها

ردیف	منبع	متن سیاست	مضمون پایه	مضمون سازمان‌دهنده	مضمون فراگیر
۱۳	صدر سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران	گسترش مالکیت در سطح عموم مردم به‌منظور تأمین عدالت اجتماعی.	حمایت از مالکیت	احترام به مالکیت رشدمحور	کنش یا راهبردها
۱۴	بند ۱ سیاست‌های کلی نظام در خصوص تشویق سرمایه‌گذاری	حمایت از مالکیت و تمامی حقوق ناشی از آن، از جمله مالکیت معنوی	حمایت از مالکیت	احترام به مالکیت رشدمحور	کنش یا راهبردها
۱۵	متن سند چشم‌انداز جمهوری اسلامی ایران در افق ۱۴۰۴	با تأکید بر مردم‌سالاری دینی	مشارکت عامه مردم در سازندگی	اداره امور کشور با اتکاء به آرای مردم	کنش یا راهبردها
۱۶	بند ۸ سیاست‌های کلی برنامه پنج‌ساله دوم	توجه و عنایت جدی بر مشارکت عامه مردم در سازندگی کشور	مشارکت عامه مردم در سازندگی	اداره امور کشور با اتکاء به آرای مردم	کنش یا راهبردها
۱۷	بند ۲۳ سیاست‌های کلی برنامه پنج‌ساله سوم و بند ۱۸ سیاست‌های کلی برنامه پنج‌ساله چهارم	گسترش و عمق‌بخشیدن روحیه تعاون و مشارکت عمومی	تقویت مشارکت عمومی	اداره امور کشور با اتکاء به آرای مردم	کنش یا راهبردها
۱۸	بند ۴۹ سیاست‌های کلی برنامه پنج‌ساله چهارم	توجه و عنایت جدی بر مشارکت عامه مردم در فعالیت‌های اقتصادی کشور	تقویت مشارکت عمومی	اداره امور کشور با اتکاء به آرای مردم	کنش یا راهبردها
۱۹	بند ۳۶ سیاست‌های کلی برنامه پنج‌ساله پنجم	تقویت حضور و مشارکت مردم در عرصه‌های سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی	تقویت مشارکت عمومی	اداره امور کشور با اتکاء به آرای مردم	کنش یا راهبردها
۲۰	بند ۱ سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی	تأمین شرایط و فعال‌سازی تمامی امکانات و منابع مالی و سرمایه‌های انسانی و علمی کشور به‌منظور توسعه کارآفرینی و به‌حداکثر رساندن مشارکت آحاد جامعه در فعالیت‌های اقتصادی با تسهیل و تشویق همکاری‌های جمعی و تأکید بر ارتقاء درآمد و نقش طبقات کم‌درآمد و متوسط	تقویت مشارکت عمومی	اداره امور کشور با اتکاء به آرای مردم	کنش یا راهبردها
۲۱	بند ۷ سیاست‌های کلی تأمین اجتماعی	استقرار نظام ملی احسان و نیکوکاری و ایجاد پیوند میان ظرفیت‌های مردمی و دستگاه‌های موظف	پیوند ظرفیت‌های مردمی با دستگاه‌های موظف	اداره امور کشور با اتکاء به آرای مردم	کنش یا راهبردها
۲۲	متن سند چشم‌انداز جمهوری اسلامی ایران در افق ۱۴۰۴	با تأکید بر جنبش نرم‌افزاری و تولید علم	جنبش نرم‌افزاری و تولید علم	اقتصاد دانش‌بنیان و متنوع	کنش یا راهبردها

ردیف	منبع	متن سیاست	مضمون پایه	مضمون سازمان‌دهنده	مضمون فراگیر
۲۳	بند ۳۶ سیاست‌های کلی برنامه پنج‌ساله چهارم	تلاش برای دستیابی به اقتصادی متنوع و متکی بر منابع دانش و آگاهی، سرمایه‌انسانی و فناوری نوین	تنوع‌بخشی به اقتصاد	اقتصاد دانش‌بنیان و متنوع	کنش یا راهبردها
۲۴	بند ۲ سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی	پیشتازی اقتصاد دانش‌بنیان، پیاده‌سازی و اجرای نقشه جامع علمی کشور و سامان‌دهی نظام ملی نوآوری به‌منظور ارتقاء جایگاه جهانی کشور و افزایش سهم تولید و صادرات محصولات و خدمات دانش‌بنیان و دستیابی به رتبه اول اقتصاد دانش‌بنیان در منطقه	تأکید بر نوآوری	اقتصاد دانش‌بنیان و متنوع	کنش یا راهبردها
۲۵	متن سند چشم‌انداز جمهوری اسلامی ایران در افق ۱۴۰۴	دارای تعامل سازنده و مؤثر با جهان براساس اصول عزت، حکمت و مصلحت	تقویت تعامل با دنیا در عرصه‌های مختلف	تعامل همه‌جانبه با جهان	کنش یا راهبردها
۲۶	بند ۴۳ سیاست‌های کلی برنامه پنج‌ساله پنجم	تقویت تعامل فرهنگی، حقوقی، سیاسی و اقتصادی با جهان به‌ویژه حوزه تمدن اسلامی - ایرانی	تقویت تعامل با دنیا در عرصه‌های مختلف	تعامل همه‌جانبه با جهان	کنش یا راهبردها
۲۷	بند ۳ سیاست‌های کلی برنامه پنج‌ساله پنجم	تقویت قانون‌گرایی و انضباط اجتماعی	قانون‌گرایی و انضباط اجتماعی	حاکمیت قانون	کنش یا راهبردها
۲۸	بند ۳ سیاست‌های کلی برنامه پنج‌ساله دوم	گسترش تولید داخلی به‌ویژه در زمینه کشاورزی و تأمین نیازهای اساسی جامعه	خودکفایی	خودکفایی و اجتناب از وابستگی	کنش یا راهبردها
۲۹	بند ۷ سیاست‌های کلی برنامه پنج‌ساله دوم	رعایت اولویت در سرمایه‌گذاری‌های زیربنایی و غیرزیربنایی با هدف تکمیل زنجیره تولید برای مصرف داخلی و صادرات و بی‌نیاز کردن کشور از خارج در مصارف عمده و نیازهای اساسی	خودکفایی	خودکفایی و اجتناب از وابستگی	کنش یا راهبردها
۳۰	بند ۱۱ سیاست‌های کلی برنامه پنج‌ساله دوم	اتخاذ تدابیر لازم برای دچار نشدن کشور به استقراض خارجی و تلاش برای رهایی تدریجی از تعهدات فعلی	جلوگیری از وابستگی	خودکفایی و اجتناب از وابستگی	کنش یا راهبردها
۳۱	بند ۱۳ سیاست‌های کلی برنامه پنج‌ساله	فراهم‌ساختن امنیت غذایی و خودکفایی در کالاهای اساسی،	امنیت و خودکفایی	خودکفایی و اجتناب از	کنش یا راهبردها

ردیف	منبع	متن سیاست	مضمون پایه	مضمون سازمان‌دهنده	مضمون فراگیر
	سوم	به‌وسیله افزایش تولید داخلی به‌ویژه در زمینه کشاورزی	غذایی	وابستگی	
۳۲	بند ۱۵ سیاست‌های کلی برنامه پنج‌ساله سوم	رعایت دقیق منافع ملی و اصول قانون اساسی و پرهیز از سلطه بیگانگان در جذب منابع خارجی	جلوگیری از وابستگی	خودکفایی و اجتناب از وابستگی	کنش یا راهبردها
۳۳	بند ۳۸ سیاست‌های کلی برنامه پنج‌ساله چهارم	تأمین امنیت غذایی کشور با تکیه بر تولید از منابع داخلی و تأکید بر خودکفایی در تولید محصولات اساسی کشاورزی	امنیت و خودکفایی غذایی	خودکفایی و اجتناب از وابستگی	کنش یا راهبردها
۳۴	جزء ۲ از بند ه سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران	جلوگیری از نفوذ و سیطره بیگانگان بر اقتصاد ملی	جلوگیری از نفوذ بیگانگان	خودکفایی و اجتناب از وابستگی	کنش یا راهبردها
۳۵	بند ۶ سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی	افزایش تولید داخلی نهاده‌ها و کالاهای اساسی (به‌ویژه در اقلام وارداتی) و اولویت‌دادن به تولید محصولات و خدمات راهبردی و ایجاد تنوع در مبادی تأمین کالاهای وارداتی با هدف کاهش وابستگی به کشورهای محدود و خاص	عدم وابستگی	خودکفایی و اجتناب از وابستگی	کنش یا راهبردها
۳۶	متن سند چشم‌انداز جمهوری اسلامی ایران در افق ۱۴۰۴	رشد پرشتاب و مستمر اقتصادی، ارتقاء نسبی درآمد سرانه و رسیدن به اشتغال کامل	رشد پرشتاب و مستمر اقتصادی	رشد اقتصادی پرشتاب	کنش یا راهبردها
۳۷	صدر سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران	باتوجه به ذیل اصل ۴۴ قانون اساسی و مفاد اصل ۴۳ و به‌منظور شتاب‌بخشیدن به رشد اقتصاد ملی	شتاب‌بخشی به رشد اقتصاد ملی	رشد اقتصادی پرشتاب	کنش یا راهبردها
۳۸	صدر سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران	ارتقاء کارآیی بنگاه‌های اقتصادی و بهره‌وری منابع مادی و انسانی و فناوری	افزایش بهره‌وری	رشد اقتصادی پرشتاب	کنش یا راهبردها
۳۹	صدر سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران	افزایش رقابت‌پذیری در اقتصاد ملی	افزایش رقابت‌پذیری	رشد اقتصادی پرشتاب	کنش یا راهبردها
۴۰	صدر سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران	افزایش سطح عمومی اشتغال	افزایش اشتغال	رشد اقتصادی پرشتاب	کنش یا راهبردها
۴۱	صدر سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران	تشویق اقشار مردم به پس‌انداز و سرمایه‌گذاری و بهبود درآمد خانوارها	تشویق سرمایه‌گذاری	رشد اقتصادی پرشتاب	کنش یا راهبردها

ردیف	منبع	متن سیاست	مضمون پایه	مضمون سازمان‌دهنده	مضمون فراگیر
۴۲	جزء ۳ از بند ه سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران	جلوگیری از ایجاد انحصار توسط بنگاه‌های اقتصادی غیردولتی از طریق تنظیم و تصویب قوانین و مقررات	جلوگیری از انحصار	رشد اقتصادی پرشتاب	کنش یا راهبردها
۴۳	بند ۱۰ سیاست‌های کلی اصلاح الگوی مصرف	ارتقاء بهره‌وری	ارتقاء بهره‌وری	رشد اقتصادی پرشتاب	کنش یا راهبردها
۴۴	بند ۳ سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی	محور قراردادن رشد بهره‌وری در اقتصاد با تقویت عوامل تولید، توانمندسازی نیروی کار، تقویت رقابت‌پذیری اقتصاد	رشد بهره‌وری	رشد اقتصادی پرشتاب	کنش یا راهبردها
۴۵	بند ۴۷ سیاست‌های کلی برنامه پنج‌ساله چهارم	توانمندسازی بخش‌های خصوصی و تعاونی به‌عنوان محرک اصلی رشد اقتصادی و کاهش تصدی دولت در چارچوب سیاست‌های کلی اصل ۴۴	میدان‌دادن به بخش خصوصی و تعاونی	کاهش تصدی‌گری دولت	کنش یا راهبردها
۴۶	صدر سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران	افزایش سهم بخش‌های خصوصی و تعاونی در اقتصاد ملی	میدان‌دادن به بخش خصوصی و تعاونی	کاهش تصدی‌گری دولت	کنش یا راهبردها
۴۷	صدر سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران	کاستن از بار مالی و مدیریتی دولت در تصدی‌فعالیت‌های اقتصادی	میدان‌دادن به بخش خصوصی و تعاونی	کاهش تصدی‌گری دولت	کنش یا راهبردها
۴۸	جزء ۱ از بند الف سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران	دولت حق فعالیت اقتصادی جدید خارج از موارد صدر اصل ۴۴ را ندارد و موظف است هرگونه فعالیت‌هایی را که مشمول عناوین صدر اصل ۴۴ نباشد، حداکثر تا پایان برنامه پنج‌ساله چهارم به بخش‌های تعاونی و خصوصی و عمومی غیردولتی واگذار کند.	میدان‌دادن به بخش خصوصی و تعاونی	کاهش تصدی‌گری دولت	کنش یا راهبردها
۴۹	بند ج سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران	تغییر نقش دولت از مالکیت و مدیریت مستقیم بنگاه به سیاست‌گذاری و هدایت و نظارت	تغییر نقش دولت به سیاست‌گذاری و هدایت و نظارت	کاهش تصدی‌گری دولت	کنش یا راهبردها
۵۰	جزء ۱ از بند ه سیاست‌های کلی اصل	تداوم اعمال حاکمیت عمومی دولت پس از ورود بخش‌های	محدودشدن نقش دولت به	کاهش تصدی‌گری	کنش یا راهبردها

ردیف	منبع	متن سیاست	مضمون پایه	مضمون سازمان‌دهنده	مضمون فراگیر
	۴۴ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران	غیردولتی از طریق سیاست‌گذاری و اجرای قوانین و مقررات و نظارت؛ به‌ویژه در مورد اعمال موازین شرعی و قانونی در بانک‌های غیردولتی.	سیاست‌گذاری	دولت	
۵۱	بند ۲ سیاست‌های کلی نظام در خصوص تشویق سرمایه‌گذاری	تقویت و حمایت دولت از توسعه سرمایه‌گذاری بخش خصوصی و تعاونی در فعالیتهای اقتصادی کشور و اولویت‌دادن به بخش خصوصی و تعاونی در غیر مواردی که در قانون اساسی به دولت واگذار شده است.	میدان‌دادن به بخش خصوصی و تعاونی	کاهش تصدی‌گری دولت	کنش یا راهبردها
۵۲	بند ۱ سیاست‌های کلی برنامه پنج‌ساله سوم و بند ۱۲ سیاست‌های کلی برنامه پنج‌ساله چهارم	تمرکز دادن همه فعالیت‌های مربوط به رشد و توسعه اقتصادی به سمت و سوی «عدالت اجتماعی» و کاهش فاصله میان درآمدهای طبقات، رفع محرومیت از قشرهای کم‌درآمد	عدالت اجتماعی	عدالت، زمینه‌ساز رشد	شرایط زمینه‌ای
۵۳	بند ۳۴ سیاست‌های کلی برنامه پنج‌ساله پنجم	تنظیم همه فعالیت‌های مربوط به رشد و توسعه اقتصادی بر پایه عدالت اجتماعی و کاهش فاصله میان درآمدهای طبقات و رفع محرومیت از قشرهای کم‌درآمد	عدالت اجتماعی	عدالت، زمینه‌ساز رشد	شرایط زمینه‌ای
۵۴	بند ۲۲ سیاست‌های کلی برنامه پنج‌ساله ششم	برنامه‌ریزی برای دستیابی به ضریب جینی ۰/۳۴	عدالت اجتماعی	عدالت، زمینه‌ساز رشد	شرایط زمینه‌ای
۵۵	صدر سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران	گسترش مالکیت در سطح عموم مردم به منظور تأمین عدالت اجتماعی	عدالت اجتماعی	عدالت، زمینه‌ساز رشد	شرایط زمینه‌ای
۵۶	بند ۵ سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی	سهم‌بری عادلانه عوامل در زنجیره تولید تا مصرف متناسب با نقش آنها در ایجاد ارزش	سهم‌بری عادلانه عوامل تولید	عدالت، زمینه‌ساز رشد	شرایط زمینه‌ای
۵۷	بند ۶ سیاست‌های کلی تأمین اجتماعی	بسط و تأمین عدالت اجتماعی، کاهش فاصله طبقاتی با هدفمندسازی یارانه‌ها، دسترسی آحاد جامعه به خدمات تأمین اجتماعی، توانمندسازی، کارآفرینی و رفع تبعیض‌های ناروا در بهره‌مندی از منابع عمومی	گسترش عدالت اجتماعی	عدالت، زمینه‌ساز رشد	شرایط زمینه‌ای

ردیف	منبع	متن سیاست	مضمون پایه	مضمون سازمان‌دهنده	مضمون فراگیر
۵۸	بند ۱ سیاست‌های کلی برنامه پنج‌ساله دوم	آنچه سیاست‌های حاکم بر برنامه دوم را تشکیل می‌دهد... به ترتیب زیر است: ۱- رعایت عدالت اجتماعی	رعایت عدالت اجتماعی	عدالت، زمینه‌ساز رشد	شرایط زمینه‌ای
۵۹	بند ۱۳ سیاست‌های کلی برنامه پنج‌ساله هفتم	اعتلای فرهنگ عمومی در جهت تحکیم سبک زندگی اسلامی - ایرانی، تقویت همبستگی و اعتمادبه‌نفس ملی، ارتقاء هویت ملی و روحیه مقاومت، کار و تلاش در جامعه با بسیج تمامی امکانات و ظرفیت‌های کشور، دستگاه‌ها و نهادهای دولتی و مردمی و افراد و شخصیت‌های اثرگذار علمی و اجتماعی و حمایت و پشتیبانی مؤثر دولت از آن	اعتلای فرهنگ عمومی	ابتنای جامعه بر اصول و ضوابط اسلامی	شرایط زمینه‌ای
۶۰	مقدمه سیاست‌های کلی برنامه پنج‌ساله دوم	آنچه سیاست‌های حاکم بر برنامه دوم را تشکیل می‌دهد پس از لحاظ کردن احکام شریعت اسلامی که اصل مقرر در قانون اساسی است و به معنای آن است که باید همه مواد برنامه در بخش‌های اقتصادی و پولی و فرهنگی و سیاسی و اجتماعی و غیر آن با ظواهر احکام فقهی هیچگونه تعارض و تنافی نداشته؛ بلکه در همه موارد مذکور در فقه اسلام، بر آن منطبق باشد.	انطباق سیاست‌ها و برنامه‌ها با فقه و شریعت اسلامی	ابتنای جامعه بر اصول و ضوابط اسلامی	شرایط زمینه‌ای
۶۱	بند ۶ سیاست‌های کلی برنامه پنج‌ساله دوم	جهت‌دادن کلیه فعالیت‌های اجرایی و تبلیغی به سمت رشد معنویت و فضیلت اخلاقی در جامعه، تعمیق و گسترش حساسیت‌ها و باور دینی، گسترش ارزش‌های انقلابی، حفظ کرامت انسانی، ایجاد نظم و قانون‌پذیری و روحیه کار و تلاش و خوداتکایی و قناعت و جلوگیری از اسراف و مصرف‌گرایی و پرداختن به زواید	تعمیق و گسترش باورهای دینی	ابتنای جامعه بر اصول و ضوابط اسلامی	شرایط زمینه‌ای
۶۲	بند ۱۷ سیاست‌های کلی برنامه پنج‌ساله	اعتلاء و عمق‌بخشیدن به معرفت و بصیرت دینی و قرآنی و تحکیم	جلوگیری از نفوذ فرهنگی	ابتنای جامعه بر اصول و ضوابط	شرایط زمینه‌ای

ردیف	منبع	متن سیاست	مضمون پایه	مضمون سازمان‌دهنده	مضمون فراگیر
	سوم و بند ۱ سیاست‌های کلی برنامه پنج‌ساله چهارم	فکری و علمی ارزش‌های انقلاب اسلامی و مقابله با تهاجم فرهنگی بیگانه	بیگانه	اسلامی	
۶۳	متن سند چشم‌انداز جمهوری اسلامی ایران در افق ۱۴۰۴	با تأکید بر عدالت اجتماعی، آزادی‌های مشروع، حفظ کرامت و حقوق انسان‌ها	رعایت حقوق اساسی انسان‌ها	بهره‌مندی از حقوق بنیادین	شرایط زمینه‌ای
۶۴	بند ۱ سیاست‌های کلی برنامه پنج‌ساله هفتم	هدف کلی و اولویت اصلی برنامه هفتم با رعایت سیاست‌های کلی مصوب، پیشرفت اقتصادی توأم با عدالت	پیشرفت اقتصادی توأم با عدالت	توسعه اقتصادی و اجتماعی توأم	شرایط زمینه‌ای
۶۵	بند ۱۵ سیاست‌های کلی برنامه پنج‌ساله هفتم	تحکیم نهاد خانواده و رفع موانع رشد و شکوفایی بانوان	خانواده محوری	خانواده، محور رشد انسان‌ها	شرایط زمینه‌ای
۶۶	بند ۲۵ سیاست‌های کلی برنامه پنج‌ساله سوم و بند ۱۴ سیاست‌های کلی برنامه پنج‌ساله چهارم و بند ۱۲ سیاست‌های کلی برنامه پنج‌ساله پنجم	تقویت نهاد خانواده و جایگاه زن در آن و در صحنه‌های اجتماعی	تقویت نهاد خانواده	خانواده، محور رشد انسان‌ها	شرایط زمینه‌ای
۶۷	بند ۸ سیاست‌های کلی تأمین اجتماعی	ارائه خدمات لازم به منظور تحکیم نهاد خانواده و فرزندآوری	تحکیم نهاد خانواده	خانواده، محور رشد انسان‌ها	شرایط زمینه‌ای
۶۸	بند ۳۸ سیاست‌های کلی برنامه پنج‌ساله پنجم	حمایت از آزادی‌های مشروع و صیانت از حقوق اساسی ملت	مصونیت حقوق اولیه از تعرض	رعایت حقوق انسان‌ها	شرایط زمینه‌ای
۶۹	بند ۱۱ سیاست‌های کلی برنامه پنج‌ساله هفتم	تحقق سیاست‌های کلی آمایش سرزمین با توجه به مزیت‌های بالفعل و بالقوه و اجرایی ساختن موارد برجسته آن با توجه ویژه بر دریا، سواحل، بنادر و آب‌های مرزی.	آمایش سرزمین	توزیع غیرتبعیض‌آمیز امکانات با توجه به نیازها و استعداد رشد مناطق	شرایط مداخله‌گر
۷۰	بند ۵ سیاست‌های کلی برنامه پنج‌ساله سوم و بند ۴۳ سیاست‌های کلی برنامه پنج‌ساله چهارم	اهتمام به توسعه و عمران روستاها و توجه ویژه به معیشت روستاییان	توجه به توسعه منطقه‌ای	توزیع غیرتبعیض‌آمیز امکانات با توجه به نیازها و استعداد رشد مناطق	شرایط مداخله‌گر
۷۱	بند ۳۰ سیاست‌های کلی برنامه پنج‌ساله	آمایش سرزمین به‌عنوان چارچوب بلندمدت در برنامه‌ریزی‌ها	توسعه منطقه‌ای	توزیع غیرتبعیض‌آمیز	شرایط مداخله‌گر

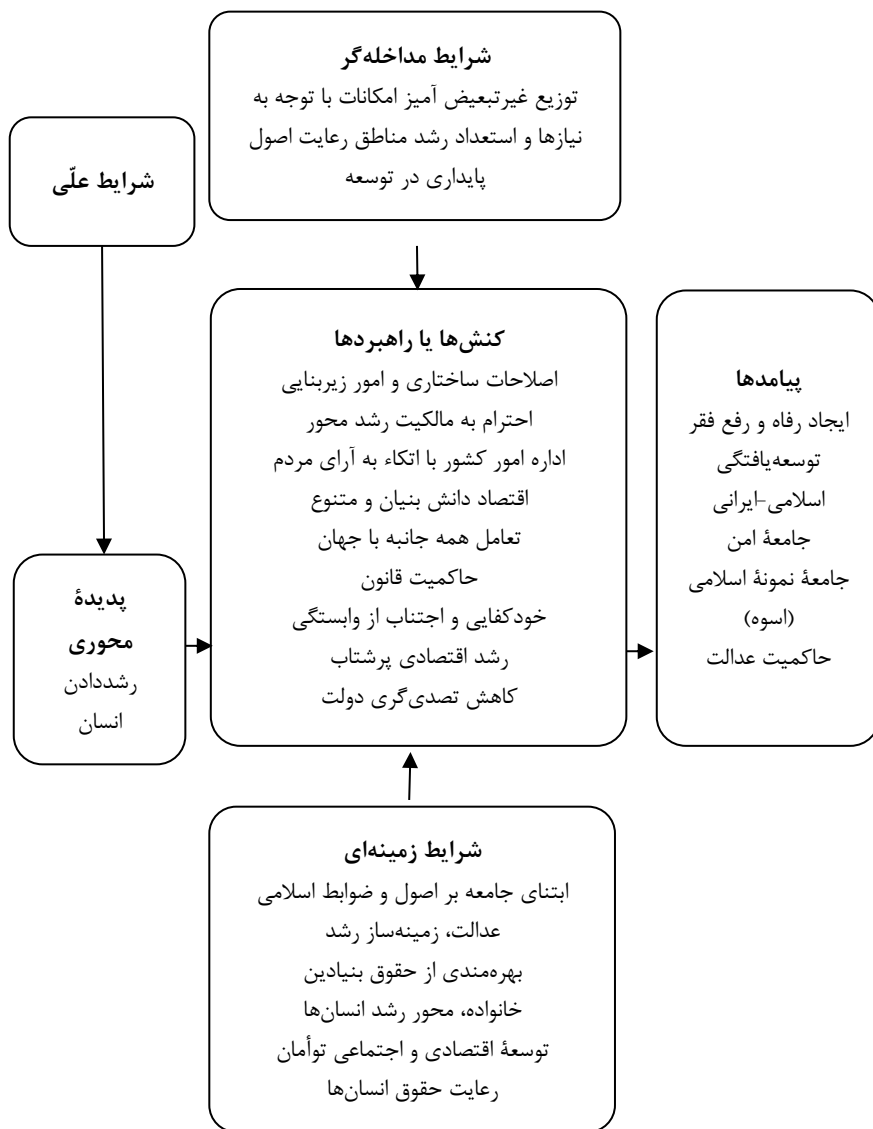
ردیف	منبع	متن سیاست	مضمون پایه	مضمون سازمان‌دهنده	مضمون فراگیر
	سوم و بند ۱۹ سیاست‌های کلی برنامه پنج‌ساله چهارم			امکانات باتوجه به نیازها و استعداد رشد مناطق	
۷۲	بند ۱۹ سیاست‌های کلی برنامه پنج‌ساله ششم	تقسیم کار و تعیین نقش ملی در مناطق، استان‌ها، نواحی و سواحل و جزایر کشور با رعایت الزامات آن در چارچوب سیاست‌های کلی مربوط، به‌منظور افزایش تولید ثروت ملی و حمایت دولت از سرمایه‌گذاری در مناطق کمتر توسعه‌یافته و روستایی	توسعه منطقه‌ای	توزیع غیر تبعیض‌آمیز امکانات باتوجه به نیازها و استعداد رشد مناطق	شرایط مداخله‌گر
۷۳	بند ۲۰ سیاست‌های کلی برنامه پنج‌ساله ششم	اتخاذ برنامه‌ها و اقدامات اجرایی جهت توسعه روستایی کشور برای تثبیت جمعیت و تشویق مهاجرت به مناطق روستایی و عشایری (کانون تولید و ارزش‌آفرینی) با برنامه‌ریزی و مدیریت بهینه در سطح ملی، منطقه‌ای و محلی، تعیین سهم واقعی در توزیع منابع و ارتقاء شأن و منزلت اجتماعی، ایجاد فرصت‌های جدید اقتصادی و حمایت‌های ویژه از فعالیت‌های کارآفرینی و اشتغال‌زایی مزیت‌دار بومی و مقاوم‌سازی تأسیسات و زیرساخت‌ها و اماکن روستایی	توسعه منطقه‌ای	توزیع غیر تبعیض‌آمیز امکانات باتوجه به نیازها و استعداد رشد مناطق	شرایط مداخله‌گر
۷۴	بند ۳ سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی	ایجاد بستر رقابت بین مناطق و استان‌ها و به‌کارگیری ظرفیت و قابلیت‌های متنوع در جغرافیای مزیت‌های مناطق کشور	توسعه منطقه‌ای	توزیع غیر تبعیض‌آمیز امکانات باتوجه به نیازها و استعداد رشد مناطق	شرایط مداخله‌گر
۷۵	بند ۳ سیاست‌های کلی تأمین اجتماعی	پایبندی به حقوق و رعایت تعهدات بین‌نسلی و عدم تحمیل طرح‌های فاقد تضمین مالی بین‌نسلی	رعایت حقوق بین‌نسلی	رعایت اصول پایداری در توسعه	شرایط مداخله‌گر
۷۶	متن سند چشم‌انداز جمهوری اسلامی ایران در افق ۱۴۰۴	برخوردار از سلامت، رفاه، امنیت غذایی، تأمین اجتماعی، فرصت‌های برابر، توزیع متناسب درآمد، نهاد مستحکم خانواده،	وجود رفاه و رفع فقر و برطرف ساختن هر نوع	ایجاد رفاه و رفع فقر	پیامدها

ردیف	منبع	متن سیاست	مضمون پایه	مضمون سازمان‌دهنده	مضمون فراگیر
		به‌دور از فقر، فساد، تبعیض و بهره‌مند از محیط زیست مطلوب	محرومیت		
۷۷	سیاست‌های کلی نظام در بخش امنیت اقتصادی	هدف از امنیت سرمایه‌گذاری، ایجاد رفاه عمومی و رونق اقتصادی... در کشور است.	ایجاد رفاه عمومی و رونق اقتصادی	ایجاد رفاه و رفع فقر	پیامدها
۷۸	صدر سیاست‌های کلی تأمین اجتماعی	ایجاد رفاه عمومی، برطرف‌ساختن فقر و محرومیت، حمایت از اقشار و گروه‌های هدف خدمات اجتماعی از جمله بی‌سرپرستان، از کارافتادگان، معلولان و سالمندان و آنچه از اهداف رفاه و تأمین اجتماعی که در اصول ۳، ۲۱، ۲۸، ۲۹، ۳۱ و ۴۳ قانون اساسی آمده است، اقتضاء می‌کند.	ایجاد رفاه و برطرف‌ساختن فقر و محرومیت	ایجاد رفاه و رفع فقر	پیامدها
۷۹	متن سند چشم‌انداز جمهوری اسلامی ایران در افق ۱۴۰۴	جامعه ایرانی در افق این چشم‌انداز چنین ویژگی‌هایی خواهد داشت: توسعه‌یافته، متناسب با مقتضیات فرهنگی، جغرافیایی و تاریخی خود و متکی بر اصول اخلاقی و ارزش‌های اسلامی، ملی و انقلابی.	تناسب توسعه با اقتضات فرهنگی و جغرافیایی	توسعه‌یافتگی اسلامی - ایرانی	پیامدها
۸۰	متن سند چشم‌انداز جمهوری اسلامی ایران در افق ۱۴۰۴	بهره‌مند از امنیت اجتماعی و قضایی	بهره‌مند از امنیت اجتماعی و قضایی	جامعه امن	پیامدها
۸۱	متن سند چشم‌انداز جمهوری اسلامی ایران در افق ۱۴۰۴	امن، مستقل و مقتدر با سامان دفاعی مبتنی بر بازدارندگی همه‌جانبه و پیوستگی مردم و حکومت	امنیت درون‌زا	جامعه امن	پیامدها
۸۲	متن سند چشم‌انداز جمهوری اسلامی ایران در افق ۱۴۰۴	برخوردار از دانش پیشرفته، توانا در تولید علم و فناوری، متکی بر سهم برتر منابع انسانی و سرمایه اجتماعی و تولید ملی	بعد علمی و فناورانه جامعه نمونه اسلامی	جامعه نمونه اسلامی (اسوه)	پیامدها
۸۳	متن سند چشم‌انداز جمهوری اسلامی ایران در افق ۱۴۰۴	فعال، مسئولیت‌پذیر، ایثارگر، مؤمن، رضایتمند، برخوردار از وجدان کاری، انضباط، روحیه تعاون و سازگاری اجتماعی، متعهد به انقلاب و نظام اسلامی و شکوفایی ایران و مفتخر به ایرانی‌بودن	بعد اجتماعی جامعه نمونه اسلامی	جامعه نمونه اسلامی (اسوه)	پیامدها

ردیف	منبع	متن سیاست	مضمون پایه	مضمون سازمان‌دهنده	مضمون فراگیر
۸۴	متن سند چشم‌انداز جمهوری اسلامی ایران در افق ۱۴۰۴	الهام‌بخش، فعال و مؤثر در جهان اسلام با تحکیم الگوی مردم‌سالاری دینی، توسعه منطقه‌ای براساس تعالیم اسلامی و اندیشه‌های امام خمینی (ره)	بُعد فرهنگی جامعه نمونه اسلامی	جامعه نمونه اسلامی (اسوه)	پیامدها
۸۵	سیاست‌های کلی نظام در بخش امنیت اقتصادی	هدف از امنیت سرمایه‌گذاری... زمینه‌سازی برای عدالت اقتصادی و ازبین‌بردن فقر در کشور است.	عدالت اقتصادی و ازبین‌رفتن فقر	حاکمیت عدالت	پیامدها

بند دوم - صورت‌بندی مقوله‌ها و مضامین شناسایی شده در سیاست‌های کلی نظام درباره توسعه

در تصویر زیر، مقوله‌ها یا مضامین شناسایی شده در سیاست‌های کلی نظام که در چارچوب پیشنهادی اشتراوس و کوربین سازمان‌دهی شده‌اند، مشاهده می‌شود. درمقایسه با مقوله‌های شناسایی شده در قانون اساسی، می‌توان گفت در مضمون فراگیر شرایط علی، چیزی ذکر نشده است. مضمون فراگیر پدیده محوری به همان رشد دادن انسان‌ها دلالت دارد. در مضمون فراگیر کنش یا راهبردها، موارد جدیدی نظیر اصلاحات ساختاری و امور زیربنایی، اقتصاد دانش‌بنیان و متنوع، تعامل همه‌جانبه با جهان، حاکمیت قانون، رشد اقتصادی پرشتاب و کاهش تصدی‌گری دولت مطرح شده است. در این میان به نظر می‌رسد کاهش تصدی‌گری دولت با مضامین مستخرج از قانون اساسی نظیر ایفای نقش مکمل بخش تعاونی و دولتی توسط بخش خصوصی، مسئولیت‌داشتن دولت برای رشد انسان‌ها و مسئولیت‌داشتن دولت‌ها برای تأمین نیازهای انسان در جریان رشد، تاحدودی زاویه داشته باشد. باعنایت به اینکه در سلسله‌مراتب هنجارهای حقوقی، قانون اساسی فرادست سیاست‌های کلی قلمداد شده است، به‌طور طبیعی باید به‌گونه‌ای تفسیر کنیم که هنجار مادون با هنجار مافوق تطبیق یابد. به این ترتیب به نظر می‌رسد نباید کاهش تصدی‌گری دولت را به معنای فارغ‌شدن دولت از ایفای نقش و مسئولیت در برابر تأمین نیازهای اساسی انسان‌ها در جریان رشد تلقی کرد؛ بلکه تنها اشاره‌ای است به شیوه برآورده‌سازی این مسئولیت خطیر و برنامه‌های اجرا شده نیز اگر با چنین تلقی‌ای همخوان نباشد، لازم است که مورد اصلاح و بازنگری قرار گیرد.

جمع‌بندی

براساس مقوله‌های شناسایی شده در قانون اساسی و سیاست‌های کلی نظام، می‌توان دیدگاه نظام حقوقی کشور در حوزه توسعه را به صورت زیر صورت‌بندی کرد:

باتوجه به صورت‌بندی مندرج در تصویر صفحه قبل می‌توان گفت:

- مسئله یا مقوله محوری توسعه در نظام حقوقی کشور، رشد انسان‌هاست و این، به‌دلیل ارزش و کرامت والایی است که انسان‌ها در بینش اسلامی و ایرانی دارند.
- در نظام حقوقی کشور، توسعه تنها اقتصادی نیست؛ بلکه به جنبه‌های دیگری از توسعه، نظیر جنبه اجتماعی آن نیز به‌طور توأمان توجه شده است و همان‌طور که در جداول گذشته اشاره شد، از نظر نظام حقوقی کشور، اقتصاد هدف نیست؛ بلکه وسیله است و تقریباً در تمام برنامه‌های پنج‌ساله توسعه کشور، علاوه بر حوزه اقتصاد، احکام و برنامه‌هایی در حوزه‌های فرهنگی- اجتماعی و علم و فناوری و... نیز در نظر گرفته شده است. به‌عبارت دیگر، نظام حقوقی کشور توسعه را همه‌جانبه و پایدار در نظر می‌گیرد.
- نظام حقوقی کشور بر ابتدای جامعه به اصول و ضوابط اسلامی و هماهنگی کنش‌ها و برنامه‌های توسعه‌ای با چنین زمینه‌ای تأکید دارد.
- نظام حقوقی کشور، حق حاکمیت مردم را محترم شمرده و حکومت طبقاتی و سلطه‌گری و سلطه‌پذیری را منع کرده است و بر حفظ آزادی مسئولانه آنها و تفکیک‌ناپذیری آزادی و استقلال تأکید شده است و درعین حال آزادی دربرابر عدالت قرار نگرفته؛ بلکه بهره‌مندی از آزادی، استقلال و عدالت به‌طور توأمان به‌عنوان حق مردم در نظر گرفته شده است.
- در نظام حقوقی کشور، عدالت، زمینه‌ساز رشد دانسته شده است و خانواده نیز محور رشد انسان‌ها تلقی شده و به‌همین خاطر تأکید شده است که در تمام برنامه‌ریزی‌ها و تلاش‌ها برای توسعه باید صیانت از خانواده و تسهیل و تحکیم بنیاد خانواده مورد توجه و محور اصلی باشد.
- توسعه برآمده از نظام حقوقی کشور، به رعایت حقوق انسان‌ها و ازجمله حق مالکیت آنها توجه ویژه نشان داده است.
- نظام حقوقی کشور بر توزیع غیرتبعیض‌آمیز امکانات باتوجه به نیازها و استعداد رشد مناطق تأکید دارد.
- نظام حقوقی کشور دلالت بر آن دارد که نظام اقتصادی باید بر برنامه‌ریزی منظم و صحیح استوار باشد و دولت‌ها دربرابر رشد انسان‌ها مسئول هستند و

باید نیازهای انسان را در جریان رشد تأمین کنند و کاهش تصدی‌گری آنها از بار مسئولیت‌شان در این زمینه نمی‌کاهد و هر سه بخش دولتی و تعاونی و خصوصی در اقتصاد نقش دارند؛ هرچند بخش خصوصی مکمل دو بخش دیگر است. تنوع‌بخشی و دانش‌بنیانی اقتصاد نیز راهبردهای دیگری است که برای رسیدن به یک رشد اقتصادی پرشتاب تجویز شده است. انجام اصلاحات ساختاری و زیربنایی در بودجه، نظام مالیاتی و اداری و امثالهم نیز از جمله شرط‌های دستیابی به اهداف توسعه‌ای دانسته شده است.

- خودکفایی و اجتناب از وابستگی درعین تعامل همه‌جانبه با جهان و تشکیل امت واحده جهانی برای رهایی‌بخشی از رهگذر روشنگری و آگاهی‌بخشی، جنبه‌های دیگری از کنش‌های توسعه‌ای است که نظام حقوقی کشور بر آنها دلالت دارد.

- به‌این‌ترتیب، براساس دلالت‌های نظام حقوقی کشور انتظار می‌رود، تلاش‌های توسعه‌ای منجر به شکل‌گیری جامعه‌ای شود که در آن، حقوق همه طرف‌ها ارزشمند است و پاس داشته می‌شود، فقر و هرگونه محرومیت رفع شده است، نیازهای انسان‌ها در جریان رشد با حفظ آزادگی او تأمین می‌شود، عدالت و قانون حاکم است، استقلال و امنیت حفظ شده، توسعه متناسب با اقتضائات اسلامی و ایرانی به‌پیش رفته و در یک‌کلام، جامعه‌ای نمونه برای سایر جوامع به‌شمار می‌رود.

منابع

۱. کتاب

رستمی، ولی و قهوه‌چیان، حمید (۱۳۹۶). *حقوق مالی و محاسباتی*، تهران: دادگستر.
قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران.
 مجموعه سیاست‌های کلی نظام.

۲. مقاله

ابریشمی‌راد، محمدمامین و کدخدامرادی، کمال (۱۴۰۱). «نگاهی انتقادی به محتوای قوانین برنامه پنج‌ساله توسعه در جمهوری اسلامی ایران»، *فصلنامه تحقیقات حقوقی*، ۲۵(۹۸)، ۳۷۲-۳۴۷.
 امین کدوسرای، اکبر (۱۴۰۲). «نقش قانون اساسی در توسعه اقتصادی»، هشتمین کنفرانس ملی پژوهش‌های نوین در حوزه علوم انسانی و مطالعات اجتماعی ایران، تهران.
 بهمن، شعیب و جعفری‌نژاد، مسعود (۱۳۹۶). «بررسی تطبیقی الگوی اسلامی-ایرانی پیشرفت با الگوهای غربی توسعه با تأکید بر عدالت»، *سیاست متعالیه*، ۵(۱۹)، ۴۲-۲۳.
 پورکیانی، مسعود؛ زرگر، رضا و ملکی، علی (۱۳۹۴). «بررسی تطبیقی مبانی نظری مدیریت توسعه اقتصادی در کشورهای توسعه‌یافته با قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران»، دومین کنفرانس بین‌المللی ابزار و تکنیک‌های مدیریت، تهران.
 پیله‌فروش، میثم (۱۳۹۴). «الگوی توسعه اقتصادی قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران»، *مجلس و راهبرد*، ۲۲(۸۲)، ۳۳-۵.
 دبیرنیا، علیرضا (۱۳۹۸). «جایگاه قوانین برنامه توسعه در قانون اساسی ایران؛ برنامه‌ریزی در راستای وظایف قوه قضائیه»، *مجله حقوقی دادگستری*، ۸۳(۱۰۶)، ۸۶-۶۹.
 رحمت‌الهی، حسین؛ عبدالمحمدی، فرزانه و حبیب‌نژاد، سیداحمد (۱۴۰۱). «مفهوم رشد انسانی در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران با تطبیق بر قانون اساسی جمهوری فدرال آلمان»، *پژوهش تطبیقی حقوق اسلام و غرب*، ۹(۴)، ۲۱۰-۱۷۹.
 رستمی، ولی و ابراهیمی، محمود (۱۳۹۷). «قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران و نظام برنامه‌ریزی»، *فصلنامه دانش حقوق عمومی*، ۷(۱۹)، ۷۲-۴۹.
 شاه‌علی، احمدرضا؛ اسدی، مهدی و سلیم‌بیگی، حمزه (۱۳۹۹). «تحلیل مضمونی توسعه سیاسی در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران»، *ماهنامه جامعه‌شناسی سیاسی ایران*، ۳(۳)، ۸۵-۶۱.
 شیخ‌علیشاهی، فرزانه‌السادات (۱۳۹۴). «مطالعه تطبیقی عدالت اقتصادی در قانون اساسی ایران»، دومین همایش ملی عدالت، اخلاق، فقه و حقوق، میبد.
 صانعی، مهدیه (۱۴۰۳). «تحلیل اقتصادی برنامه‌ریزی توسعه در نظام حقوقی جمهوری اسلامی ایران»، *نشریه علمی دولت و حقوق*، ۵(۳)، ۵۸-۳۵.

طحان نظیف، هادی و هادی‌زاده، علی (۱۳۹۷). «ماهیت قوانین برنامه توسعه در نظام حقوقی ایران»، فصلنامه دانش حقوق عمومی، ۷(۲۱)، ۱۰۱-۱۲۴.

طلائی، اکبر (۱۳۹۹). «بررسی و نقد سند الگوی پایه اسلامی ایرانی پیشرفت (به‌عنوان سند بالادستی نظام حقوقی جمهوری اسلامی ایران)»، فصلنامه علمی مطالعات الگوی پیشرفت اسلامی ایرانی، ۸(۲)، ۳۹۱-۳۷۲.

نصر اصفهانی، محمد؛ معصومی‌نیا، غلامعلی و منتظر، راحله (۱۳۹۸). «بررسی و ارزیابی الگوی پایه اسلامی ایرانی پیشرفت»، سیاست‌های راهبردی و کلان.

نیکونهاد، حامد و موسوی، نگار (۱۳۹۷). «فرآیند و الزامات حقوقی تهیه و تصویب قوانین برنامه توسعه، مطالعه موردی لایحه برنامه ششم»، فصلنامه دانش حقوق عمومی، ۷(۲۲)، ۴۶-۲۳.

۳. منابع لاتین

Katouzian, H. (1995). Problems of Political Development in Iran: Democracy, Dictatorship or Arbitrary Government? *British Journal of Middle Eastern Studies*, 22(2/1), 5-20.